nukkad
HADİS ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Afganistan'da Medrese Sistemi ve Hadis Eğitimi

Abdul Karim Karimi*

*Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, Hadis Anabilim Dalı, Ankara/Türkiye

E-mail: abkk934@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-3630-9272
https://ror.org/01wntqw50

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 16.12.2025
Kabul Tarihi: 17.02.2026
Yayın Tarihi: 29.03.2026

Değerlendirme: Bu makale en az iki hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Taraması: Yapıldı. iThenticate / turnitin.com

Etik Bildirim: dergi@nukkadhadis.com - nukkadhadis.com

Çıkar Çatışması: Çıkar çatısması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: 2026 Yazar(lar). Bu çalışma CC BY-NC 4.0 lisansı ile lisanslanmıştır.

Sayı: 1 | Mart 2026
E-ISSN: 3108-8147

nukkadhadis.com

Öz

Bu çalışma, Afganistan'daki medrese sisteminde hadis eğitiminin son yüzyıllık tarihi gelişimini, mevcut durumunu, karşılaşılan sorunları ve çözüm önerilerini ele almaktadır. Çalışmanın zeminini oluşturan temel husus, medreselerin Afgan toplumunun dini, sosyal ve siyasi hayatında oynadığı merkezi roldür. Ancak, sosyo-politik değişimler, bu kurumları ve özellikle temel İslami ilimlerden olan hadis eğitimini farklı yönelimler ve sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Araştırmanın Amacı, ülkedeki resmi (devlet), özel (gayri resmi) medreseler ile üniversitelerin ilahiyat fakültelerindeki hadis eğitimi müfredatını, yöntemlerini ve içeriklerini sistematik bir şekilde karşılaştırmalı olarak analiz etmek ve bu alandaki eksiklikleri tespit etmektir. Literatürdeki Boşluk, Afganistan'daki medrese eğitimi üzerine yapılan çalışmaların daha çok genel tarih veya fıkıh eğitimine odaklanması, hadis eğitiminin müfredat, usul ve modern ihtiyaçlar bağlamında kapsamlı bir şekilde incelenmemiş olmasıdır. Bu çalışma, söz konusu üç ana eğitim kanalındaki hadis derslerini ilk kez detaylı bir şekilde ortaya koyarak bu boşluğu doldurmayı ve sorunların anlaşılmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir. İzlenen Yöntem olarak, betimsel ve analitik bir yaklaşım benimsenmiş; tarihsel süreç literatür taramasıyla özetlenmiş, resmî belgeler, müfredatlar ve saha verileri (Eğitim Bakanlığı istatistikleri, ders planları) karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Ulaşılan Bulgular şunlardır: Hadis eğitimi ağırlıklı olarak klasik metinlerin (*Kütüb-i Sitte*, *Riyâzü's-Sâlihîn*, *Mişkâtü'l-Mesâbîh* vb.) okutulmasına dayanmaktadır. Usul-i hadis ve cerh-ta'dil gibi kritik analitik dersler, özellikle orta seviye medreselerde yetersiz kalmakta; eğitim daha ziyade metin nakli ve ezbere dayanmaktadır. Devlet medreseleri, özel/gayri resmi medreseler ve üniversiteler arasında müfredat ve eğitim süresi açısından belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Eğitim sistemi genel olarak modern pedagojik yöntemler, eleştirel düşünce ve çağdaş ihtiyaçlara cevap verecek şekilde güncellenme gereksinimi duymaktadır. Sonuç olarak, çalışma, Afganistan'daki hadis eğitiminin daha sistematik, analitik ve bütünleşik bir yapıya kavuşturulması için müfredat reformu, öğretmen eğitimi ve kurumlar arası koordinasyon gibi öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Medrese, Dini Eğitim, Müfredat, Afganistan.

Atıf: Karimi, Abdul Karim. "Afganistan'da Medrese Sistemi ve Hadis Eğitimi". *Nukkad Hadis Araştırmaları Dergisi* 1 (Mart 2026), 29-62.

nukkad
JOURNAL OF HADITH STUDIES

The Madrasa System and Ḥadī th Education in Afghanistan

Abdul Karim Karimi*

*PhD Student, University of Ankara, Institute of Social Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, Department of Hadith, Ankara/Turkey

E-mail: abkk934@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-3630-9272
https://ror.org/01wntqw50

Article Type: Research Article

Date Received: 2025-12-16
Date Accepted: 2026-02-17
Date Published: 2026-03-29

Review: This article has been reviewed by at least two reviewers using a double blind peer review model.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Plagiarism checks: Yes. iThenticate / turnitin.com

Complaints: dergi@nukkadhadis.com - nukkadhadis.com

Conflicts of Interest The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License 2026 The Authors. This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 license.

Issue: 1 | March 2026
E-ISSN: 3108-8147

nukkadhadis.com

Abstract

This study examines the historical development, current state, challenges, and potential solutions for ḥadīth education within the madrasa system of Afghanistan over the past century. The Background of the research is the central role madrasas have played in the religious, social, and political life of Afghan society. However, socio-political transformations have subjected these institutions, and particularly the teaching of ḥadīth as a fundamental Islamic science, to various orientations and challenges. The Objective of the research is to systematically and comparatively analyze the curriculum, methods, and content of ḥadīth education in official (state-run), private (non-formal) madrasas, and university theology faculties in the country, and to identify deficiencies in this field. The Literature Gap stems from the fact that studies on madrasa education in Afghanistan have primarily focused on general history or fiqh education, leaving a comprehensive examination of ḥadīth education in terms of curriculum, methodology, and contemporary needs largely unexplored. This study aims to fill this gap by detailing the ḥadīth courses in these three main educational channels for the first time, contributing to a better understanding of the issues. The Methodology employed is descriptive and analytical; the historical process is summarized through a literature review, while official documents, curricula, and field data (Ministry of Education statistics, lesson plans) are examined comparatively. The Findings are as follows: ḥadīth education is predominantly based on teaching classical texts (al-Kutub al-Sittah, Riyāḍ al-Ṣāliḥīn, Mishkāt al-Maṣābīḥ, etc.). Critical analytical subjects such as uṣūl al-ḥadīth and jarḥ-taʿdīl are insufficient, especially in intermediate-level madrasas, with education relying more on text transmission and memorization. There are significant differences in curriculum and duration among state madrasas, private/non-formal madrasas, and universities. The education system overall requires updating to incorporate modern pedagogical methods, critical thinking, and responsiveness to contemporary needs. In conclusion, the study offers recommendations such as curriculum reform, teacher training, and inter-institutional coordination to endow ḥadīth education in Afghanistan with a more systematic, analytical, and integrated structure.

Keywords: Ḥadīth, Madrasa, Religious Education, Curriculum, Afghanistan.

Citation: Karimi, Abdul Karim. "Afganistan'da Medrese Sistemi ve Hadis Eğitimi". *Nukkad Hadis Araştırmaları Dergisi* 1 (March 2026) 29-62.

nukkad
JOURNAL OF HADITH STUDIES

نظام المدارس وتعليم الحديث في أفغانستان

عبد الكريم كريمي*

الملخص

تناول هذه الدراسة التطور التاريخي لتعليم الحديث في نظام المدارس الدينية بأفغانستان خلال القرن الأخير، مستعرضةً حالته الراهنة، والمشكلات التي يواجهها، مع تقديم مقترحات للحل. تنطلق الدراسة من الدور المحوري الذي تلعبه المدارس الدينية في الحياة الدينية والاجتماعية والسياسية للمجتمع الأفغاني؛ حيث أدت التحولات السوسيو-سياسية إلى تعريض هذه المؤسسات -لا سيما تعليم الحديث بوصفه ركيزة في العلوم الإسلامية- لتحديات وتوجهات متباينة .يهدف البحث إلى إجراء تحليل منهجي مقارن لمناهج وأساليب ومحتوى تعليم الحديث في ثلاث قنوات تعليمية رئيسية: المدارس الرسمية (الحكومية)، والمدارس الخاصة (غير النظامية)، وكليات الشريعة في الجامعات الأفغانية، مع تحديد أوجه القصور في هذا المجال. وتبرز الفجوة البحثية في كون الدراسات السابقة المتعلقة بالتعليم المدرسي في أفغانستان ركزت بشكل أكبر على التاريخ العام أو التعليم الفقهي، دون وجود دراسة شاملة تتناول تعليم الحديث في سياق المنهج والأسلوب والاحتياجات المعاصرة؛ لذا تسعى هذه الدراسة لسد هذه الفجوة عبر عرض تفصيلي -يُقدم لأول مرة- لواقع دروس الحديث في القنوات المذكورة .اعتمدت المنهجية المتبعة على النهج الوصفي التحليلي؛ حيث تم تتبع المسار التاريخي من خلال استقراء الأدبيات، وفحص الوثائق الرسمية والمناهج والبيانات الميدانية (إحصائيات وزارة التعليم، والخطط الدراسية) بأسلوب مقارن .ومن النتائج التي تم التوصل إليها: أن تعليم الحديث يعتمد بصفة أساسية على تدريس النصوص الكلاسيكية (مثل الكتب الستة، ورياض الصالحين، ومشكاة المصابيح). في حين تظل المواد التحليلية والنقدية -مثل أصول الحديث والجرح والتعديل- غير كافية، خاصة في المدارس الدينية المتوسطة التي تركز على الحفظ والنقل. كما كشفت النتائج عن تباينات جوهرية في المناهج والمدد الزمنية بين المؤسسات الحكومية والخاصة والجامعية، مؤكدةً حاجة النظام التعليمي إلى التطوير ليتوافق مع الأساليب التربوية الحديثة والتفكير النقدي .ختاماً، تقدم الدراسة مقترحات عملية تشمل إصلاح المناهج، وتدريب المعلمين، وتعزيز التنسيق بين المؤسسات، بهدف إضفاء طابع أكثر منهجية وتحليلاً وتكاملاً على تعليم الحديث في أفغانستان.

الكلمات المفتاحية: الحديث ، المدرسة، التعليم الديني، المناهج الدراسية، أفغانستان.

* **طالب دكتوراه،** جامعة أنقرة، معهد العلوم الاجتماعية، قسم العلوم الإسلامية الأساسية، فرع علم الحديث، أنقرة/تركيا

E-mail: abkk934@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-3630-9272
https://ror.org/01wntqw50

نوع المقال: مقالة بحثية

تاريخ الاستلام: 16 ديسمبر 2025
تاريخ القبول: 17 فبراير 2026
تاريخ النشر: 29 مارس 2026

مراجعة المقالة: تمت مراجعة هذه المقالة من قبل محكمين على الأقل باستخدام نموذج المراجعة العمياء المزدوجة.

بيان أخلاقيات البحث: يُصرح بأنه تم اتباع المبادئ العلمية والأخلاقية أثناء إجراء وكتابة هذه الدراسة، وأن جميع المصادر المستخدمة قد تم الاستشهاد بها بشكل صحيح.

فحص الانتحال: نعم iThenticate.
/ turnitin.com

شكاوى ومقترحات:
dergi@nukkadhadis.com
- nukkadhadis.com

تضارب المصالح: ليس لدى المؤلف (المؤلفين) أي تضارب مصالح للإعلان عنه.

الدعم المالي: يؤكد المؤلف (المؤلفون) أنهم لم يتلقوا تمويلاً خارجياً لدعم هذا البحث.

الحقوق والترخيص: 2026 يحتفظ المؤلفون الذين ينشرون في هذه المجلة بحقوق الطبع والنشر لأعمالهم المرخصة بموجب رخصة المشاع الإبداعي نَسب المُصنَّف - غير تجاري 4.0 دولي (CC BY-NC 4.0).

Issue: 1 | March 2026
E-ISSN: 3108-8147

nukkadhadis.com

الاقتباس: Karimi, Abdul Karim. "Afganistan'da Medrese Sistemi ve Hadis Eğitimi". *Nukkad Hadis Araştırmaları Dergisi* 1 (March 2026) 29-62.

Giriş*

Dini okullar İslam ülkelerinde, özellikle de Afganistan'da, halkın düşünce ve zihniyet dünyasını yönlendirme konusunda önemli ve somut bir rol oynamışlardır. Bu okullar, toplumun aydın kesimi üzerinde etkili olmuş ve bu ülkelerdeki toplumsal ve siyasi değişimlerde önemli bir rol üstlenmiştir.[1] Son yüzyılda Afganistan halkı, dış müdahaleler ve iç savaşlar nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalmış ve çeşitli ülkelerdeki eğitim kurumlarında öğrenim görmüştür. Bu bireyler, ülkelerine geri döndüklerinde dini ve mezhebi alanlarda çeşitli eğilimlerin doğuşuna neden olmuşlardır. Bu eğilimler, bazı durumlarda dini okulların belirli yönelimlerle kurulmasına da yol açmıştır. Bu eğilimler Afganistan'ın toplumsal ve siyasi sürecinde etkili olmuş ve gelecekte de kendine özgü sonuçlar doğuracaktır. Dolayısıyla Afganistan'daki dini okulların mevcut durumunu incelemek araştırmacıların temel sorumluluklarından biri haline gelmiştir. Açılan okullarda olumlu unsurlar bulunursa bunların geliştirilmesi ve güçlendirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde eksikliklerin ve zayıflıkların tespit edilip giderilmesi için bu okulların yetkililerine yardımcı olunmalı ve olası sorunların çözümü için gerekli adımlar atılmalıdır. Bu bağlamda Afganistan'daki dini okulların durumu, sadece fıkıh ve tefsir gibi ilimlerin öğretilmesiyle sınırlı kalmamalı; hadis ilmi de bu okulların eğitim müfredatında sağlam bir yer edinmelidir. Zira hadis ilmi, İslam'ın temel kaynaklarından biri olarak hem dini hükümleri anlamada hem de ahlaki değerleri öğretmede önemli bir rol oynamaktadır. Afganistan'daki dini okullarda, hadis ilminin daha sistematik ve derinlikli bir şekilde öğretilmesi, öğrencilerin İslam'ın ruhunu doğru bir şekilde kavramaları ve topluma faydalı bireyler olarak yetişmeleri açısından büyük bir gerekliliktir. Afgan medreselerinde hadis ilmi, İslam'ın temel öğretilerinin bir parçası olarak önemli bir yer tutmakta, ancak modern eğitim sistemleriyle kıyaslandığında çeşitli eksiklikler barındırmaktadır. Hadis eğitimi, genellikle temel hadis kitaplarının okunması ve açıklanmasıyla sınırlı kalmakta, usul-i hadis (hadis metodolojisi) ve cerh-ta'dil gibi hadis ilimlerinin daha teknik konuları ise sınırlı bir şekilde öğretilmektedir.[2]

---

* Bu makale yazarın "Afganistan Hadis Tarihi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. This article is derived from the author's doctoral thesis entitled "History of Hadith in Afghanistan".

هذه المقالة مقتبس من أطروحة الدكتوراه التي أعدها المؤلف بعنوان "تاريخ الحديث في أفغانستان."

1 Afganistan ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Beşir Ahmet Devletabadi, *Şinasname-i Afganistan*, 29; Abdulhay Habîbî, *Tarih-i Afganistan ba'd İslam*, 2/378; Mir Gulam Ahmed Gubar, *Afganistan der Mesir-i Tarih*, 2/35.

2 Ayrıntılı bilgi için bk. Abdul Naim Sulaimanqul, *Afganistan'da Hadis Öğretimi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013); Mohammed Osman Tariq, *Religious Institution Building in Afghanistan: An Exploration* (Oslo: Peace Research Institute Oslo (PRIO), 2011); Jamal Malik, "Salafizing Hanafiyya? Madrasa Teachers in Afghanistan, State Actors, and Salafis" *The Review of Faith & International Affairs* 21/3 (15 Aug 2023), 69-85; Andreas Dürr, "Enjoining Good and Forbidding Evil-Islamic

Bu durum, öğrencilerin hadisleri doğru bir şekilde anlama, değerlendirme ve yorumlama becerilerinde sınırlılıklar oluşturabilmektedir. Bu bağlamda, makalede Afganistan'daki medreselerde okutulan temel hadis kitapları, ders içerikleri ve hadis eğitimindeki mevcut durumun genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Ayrıca geleneksel medreselerden modern medreselere geçiş süreci ve mevcut medreselerin sayısı da verilmeye çalışılmıştır.

1. Tarihi Arka Plan

1.1. Afganistan'da İslam Öncesi Eğitim ve Öğretim

İslam öncesi dönemde bugünkü Afganistan coğrafyası, Asya'nın önde gelen ilim ve kültür havzalarından biri olup, halkı tarih boyunca bilgiye güçlü bir yönelim göstermiştir. Bu dönemin eğitim sistemi, başta dini–ahlaki değerlerin öğretimi olmak üzere kutsal metinlerin ezberlenmesine dayanan bir yapı arz etmekteydi. Brahmanlar Veda'yı ezberleyip nesilden nesle aktarmaktan sorumluyken; astronomi, ses bilimi ve ritüel bilgiler eğitim müfredatını tamamlayan unsurlardı. Prensler ve askerler için beden eğitimi ise eğitsel sürecin ayrılmaz bir parçasıydı.[3] Zihinsel eğitimin yanı sıra özellikle prensler ve askerler için tasarlanmış bedensel eğitim de programın ayrılmaz bir parçasını oluşturuyordu. Milattan önce yaklaşık bin yılından itibaren Avesta geleneğinin hâkim olduğu Zerdüştî dönemde eğitim, itaat, komşuluk hakları ve toplumsal değerler gibi temel ahlaki ilkeler üzerine kurulmuş; ileri eğitimde edebiyat, dinî ilahiler, astronomi, matematik ve tıp ön plana çıkmıştır. Öğrencilerin öğretmene hürmet, yaşlılara ikram ve canlılara eziyet etmeme gibi sorumlulukları bulunmaktaydı.[4] Budizm'in bu topraklara girişiyle birlikte M.Ö. 237'den itibaren Budizm'in bölgeye yerleşmesiyle Belh ve Bamyan gibi merkezlerde manastır temelli bir eğitim modeli gelişmiş; öğrenciler altı yaşında başladıkları öğrenimlerini yirmi yaşına kadar sürdürmüşlerdir. Eğitim ücretsiz olup ezbere dayalı bir yöntem hâkimdi ve her manastır birer bağımsız eğitim kurumu niteliği taşımaktaydı.[5] Söz konusu manastırlarda yükseköğretim faaliyetleri ücretsiz olarak yürütülmekteydi. Nitekim İslam öncesi dönemde, bahsi geçen coğrafyada bilim ve medeniyetin gelişkin izleri açık bir biçimde gözlemlenebilmektedir. İslam'ın bölgeye ulaşmasıyla birlikte Afganistan eğitim tarihinde köklü bir dönüşüm yaşanmıştır. İlme dair güçlü yerel birikim, Hz. Peygamber'in ilme vurgu yapan teşvikleriyle birleşmiş; vakıfların desteğiyle birçok eğitim kurumu özellikle şehir merkezlerinde hızla yaygınlaşmıştır. Tarihçilerin de

---

Education and Local Traditions in Afghanistan", *ASIEN* 138 (Januar 2016), 89-108; Abdul Satar Sirat, "Sharia and Islamic Education in Modern Afghanistan", *Middle East Journal* 23/2 (Spring 1969), 217-219.

3 Aminallah Mutasim, *Barresiy-i vez'iyat-e medāresi dīnī* (Pervan: y.y., 1397), 64.

4 Muhammed Zahir, Seyyid Muhammed Yusuf, Pâyenda, *Tarih-i Maarif-i Afganistan* (Kabul: Vezaret-i Maarif, 1339), 1-2.

5 Pâyenda, *Tarih-i Maarif-i Afganistan*, 3-4.

belirttiği üzere bu ilim hareketinin ilk yoğunlaştığı yerlerden biri Belh olmuş, burada binlerce öğrenci İslami ilimlerde yetişmiş ve İslam ilim geleneğine yön veren pek çok âlim bu ortamda neşet etmiştir.

1.2. Afganistan'daki Medreselerin Tarihçesi

Öncelikle Afganistan'daki dini okullardan bahsederken kastedilenin İslam'ın öğretilerinin ilim talebelerine verildiği okullar olduğu belirtilmelidir. Bu nedenle, bu çalışmada İslam'ın Afganistan'a gelişiyle başlayan dini okulların tarihçesi kısaca incelenip günümüzdeki dini okulların durumu ayrıntılı ele alınacaktır. Afganistan'daki dini okullar İslam'ın bu topraklarda yayılmasıyla eş zamanlı olarak ortaya çıkmıştır ve ilk dini eğitimlerin temelini sahabe atmıştır. Ancak dini okulların devlet destekli mi yoksa özel mi olacağı meselesi, 19. yüzyılın sonlarında Emir Abdurrahman Han'ın Kabil'deki Çûbfüruşi Camii'nde bir dini okul kurması ve bu okulun devlet hazinesinden finanse edilmesiyle gündeme gelmiştir.[6] Bu konu ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.[7]

1.2.1. Özel Dini Medreselerin Tarihçesi

Günümüzde özel dini okullar, Afganistan vatandaşları tarafından kişisel motivasyonla kurulan okullar olarak tanımlanmaktadır. Bu okulların finansmanı, müfredat belirlenmesi ve öğrenci kabulü konusunda Afganistan devleti herhangi bir rol oynamamaktadır. Bu tür okulların Afganistan'da kurulma tarihçesi, bu topraklarda İslam'ın yayılma dönemine kadar uzanmaktadır ve bu konuda tüm tarihçiler hemfikirdir. Abdülhay Habibi'nin aktardığına göre "Hicretin ilk iki yüzyılında İslam dini, Afganistan'da Zerdüştlük, Budizm ve Brahmanizm'in yerini aldı ve Arapça dili de kendi yazı karakteriyle Afganistan'da yayılmaya başladı. İki buçuk yüzyıl boyunca Afganistan'ın doğu bölgelerinde Sanskritçe dili ve Arapça Kufi yazısı bir arada varlığını sürdürüyordu. Nitekim Afganistan'ın doğusunda 'Tuçi' Vadisi'nde bulunan en eski Arapça kitabe (281/894), Arapça ve Sanskritçe yazılmış olup, şu anda Peşavur Müzesi'nde muhafaza edilmektedir. Horasan, Herat ve Sistan'da da aynı dönemde Pehlevi dili yerini Dari (Farsça) diline bıraktı ve Afganistan'da İslamî ilimler, Tefsir, Hadis ve Siyer yayılmaya başladı. Zrenc, Belh,[8] Herat,[9] Merv[10] ve diğer şehirlerde büyük İslami medreseler Afganistan'ın çeşitli

---

6 Gubar, *Afghanistan dar Masir-e Tarikh*, 1/2; Amaç Aziz, *Tarihçey-i Muhtesar-i Talim ve Terbiye-i Afganistan*, 23-47.

7 Geniş bilgi için bk. Azrâk, *Kanun-i Ulum-i Sakafat-i İslamî dar Afganistan*, 98.

8 Belh muhaddisleri ile ilgili bk. İhsanullah b. Amanullah el-Afgani, *Târîh el-Muhaddisin bi-Belh ve'l-Varidin Aleyha* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2014).

9 Bk. Muînüddîn Muhammed el-İsfizârî, *Ravzâtü'l-cennât fî evṣâfi medîneti Herât*, 2 Cilt, nşr. Muhemmed Kazîm (Tahran: İntişara Eatîr, 1960).

10 Merv ile ilgili geniş bilgi için bk. M. Mahfuz Söylemez, *Horasan'ın Bilim Merkezi Merv* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016).

bölgelerinde faaliyete geçmiştir. Büyük Selçuklu veziri Nizamü'l-Mülk (ö. 485/1092) tarafından kurulduğu için kendisine nispetle Nizamiye ismiyle anılan medreselerden de bu bölge nasipsiz kalmamış. Gazneli Sultan Mahmut (ö. 421/1030) döneminde Gazne'de elliden fazla medresenin devlet tarafından, bir o kadarının da halk tarafından yapıldığı rivayet edilmektedir. Herat'ta da hicri yedinci asırdan önce 359 medrese ve tekke bulunmaktaydı.[11] Bu topraklardan İslam'ın büyük âlimleri muhaddisler ve fakihler yetişmiştir."[12] Konumuzu sınırlı tutmak için fazla detaya girmeden Afganistan'da özel medreseler yani resmi ve gayri resmi olan İmam-hatipleri ve üniversiteleri ele alacağız.

1.2.1.1. Özel Medrese Türleri:

Afganistan devleti, Eğitim Bakanlığı aracılığıyla dini okullar kurmaya başladığından beri, özel dini okullar da faaliyetlerine devam etmektedir. Bu özel dini okullar genellikle Eğitim Bakanlığı ile iki şekilde, bağımsız ve yarı bağımsız iş birliği yapmaktadır.

a) Tamamen Bağımsız Okullar

Birçok özel dini okul, belki de sayılarının fazlalığı ve merkezi bir otoritenin olmaması nedeniyle, tamamen bağımsız bir şekilde faaliyet göstermektedir. Bu okullar arasında Eğitim Bakanlığı ile hiçbir bağlantı bulunmamaktadır. Bunun nedeni, bu tür okulların genellikle camiler veya bazı durumlarda bir ev (veya dükkân) içinde çok basit bir şekilde kurulmasıdır. Din hakkında oldukça yüzeysel bilgiye sahip olan bir kişi, böyle bir okul açabilir ve kurulum aşamasında ya da ders verirken hiçbir ölçüte bağlı kalmayabilir. Daha doğru bir ifadeyle, bu kişi hem öğretmen hem yönetici hem müfettiş hem Eğitim Bakanlığı başkanı ve hatta Eğitim Bakanı olabilir. Bu okullarda kurucu, kendi okulunu açar ve istediği herhangi bir sistemi uygulamaya koyabilir.

b) Yarı Bağımsız Okullar

Bazı özel dini okullar, Eğitim Bakanlığı'ndan faaliyet izni alırlar ve Eğitim Bakanlığı'nın şartlarına uymayı taahhüt ederek, Bakanlık tarafından belirlenen okulların müfredatının yüzde yetmişini uygulayacaklarını kabul ederler. Ancak bu

---

[11] Alpkıray, "Son Dönem Afganistan Medreselerinde Hadis Eğitimi: Belh Örneği" *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/2 (2022); Furkani, "Günümüz Afganistan'ında Fıkıh Öğretimi", *Mütefekkir* 3/5 (2016), 160; ayrıca bk. İman, *el-Hayatü'l-ilmiyye fi Belh*, 216; Karimi, *Afganistanda Hadis Eğitim ve Öğretim Geleneği* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 56.

[12] Bk. Habibi, *Tarihi Muhteser-i Afganistan* (Peshawar: Anjuman-e Nashrati Danish, Safha, t.y.); Furkani, "Günümüz Afganistan'ında Fıkıh Öğretimi", 160-162; Karimi, *Afganistanda Hadis Eğitim ve Öğretim Geleneği*, 58.

okullar, finansman, idari ve öğretim kadrosunu seçme ile öğrencileri kabul etme konusunda bağımsızdırlar.

1.2.2. Devlet Dini Okullarının (Resmi Medreseler) Tarihçesi

Devlet dini okulları, Afganistan Eğitim Bakanlığı'na bağlı olan okullardır ve bu okullarla ilgili tüm meseleler, ders müfredatı, politikalar, idari ve hizmet personelinin istihdamı gibi konular Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenir ve bu bakanlığın prosedürlerine uygun olarak yürütülür. Ayrıca, bu okulların ihtiyaçları da devlet tarafından karşılanmaktadır. Devlet dini okullarının yukarıdaki tanıma göre kuruluş tarihi hakkında, ilk devlet dini okulunun Emir Abdurrahman Han döneminde Kabil'deki Çüp Fûruşî Camii'nde kurulduğunu söylenebilir. Mir Gulam Muhammed Gubâr bu konuda şunları dile getirmektedir: "Emir, Şahî Camii'nde bir çubuk pazarı içinde küçük bir okul inşa etti ve burada fıkıh dersleri verilmeye başladı. Bu okulun öğretmenleri, Nengarhar ve Kandahar'dan iki müderris olan Molla Gulam Muhammed ve Molla Ebu Bekir'di. Daha sonra görevden alındılar ve onların yerine 1491'de Molla Ahmed Can Tûhî ve Molla Gül Ahmad Ahmadzai atanmıştır."[13] Ancak Mir Gulam Muhammed Gubâr'ın başka bir rivayetine göre, devlet dini eğitimleri 1470 ile 1475 yılları arasında Emir Şir Ali Han tarafından başlatılmıştır. Gubâr şöyle devam eder: "Kültür alanında Emir Şir Ali Han, biri sivil diğeri askeri olmak üzere iki yeni okul kurmuştur."[14] Bu askeri okulda dini dersler veriliyordu. Muhammed Ekrem Endişmend de "Maarif-i Asrî Afganistan" adlı kitabında bu konuya dikkat çekmiştir.[15] Abdulkerim Pupel bu konuda şunları ifade eder: "Bazı yazarlar, Emir Şir Ali'nin modern ilk okulun kurulmasını, Seyit Cemaleddin'in görüşleri ve önerileriyle ilişkilendirmişlerdir."[16] Özel (sivil) okul, ülkenin önde gelen beyleri ve komutanları için başkentte kurulmuştu ve burada, emir ailelerinin ve saray beylerinin çocukları hukuk, yönetim, siyaset, dini bilimler ve tarih gibi dersler alıyorlardı. Ancak, Kabil'deki Şirpur'da kurulan askeri okulda, okuma, yazma, dini bilimler, tarih ve askeri eğitim teorik olarak öğretiliyordu. Öğrenciler yurtlarda kalıyorlardı ve masrafları devlet tarafından karşılanıyordu. Her iki okul, Abdulkadir tarafından yönetiliyordu; o aslında Afganistan'ın ilk onursal eğitim bakanı olarak kabul edilmektedir. Ancak matematik, kimya, coğrafya ve geometri dersleri yabancı öğretmenler tarafından veriliyordu. Bu süreçte meydana gelen olaylar sonucunda, Emir'in saltanatını sona erdiren ve Afganistan'ı İngiliz güçlerinin saldırısına maruz bırakan durumlarla söz konusu iki

---

13 Gubâr, *Afganistan der Mesir-i Tarih*, 2/650.

14 Gubâr, *Afganistan der Mesir-i Tarih*, 2/595.

15 Endişmend, *Maarif-i Asri Afganistan*, 7-8.

16 Bu konuda Seyyid Kasım Rişiya şöyle der: "Aynı şekilde, Emir, diğer alanlarda da reform önlemlerine dâhil olmuş ve Cemaleddin Afganî'nin vatanı terk ederken kendisine teslim ettiği programa uygun olarak, ülkede ilk kez sivil ve askeri okulları kurmuştur." Bk. Seyyid Kasım Raştiya, *Afganistan der karn-ı Nozda*, 271.

okul, daha sonra meydana gelen siyasi ve askerî gelişmeler neticesinde işlevini yitirmiştir.[17]

Emir Abdurrahman Han'dan sonra, Afganistan tarihinin devamında devlet dini okullarının kurulması, hükümetlerin en önemli kaygılarından biri haline gelmiş ve bu okulların sayısı, ülkenin merkezi ve çeşitli şehirlerinde sürekli artmıştır. Örneğin, Muhammed Zahir Şah döneminde, Eğitim Bakanlığı'nın denetiminde faaliyet gösteren devlet dini okullarının sayısı 15 okul (medrese) ve hafızlık kurumu (Dârülhuffâz)[18] olarak belirlenmiştir. Bu durum aşağıda gösterilmiştir:

Tablo 1: Afganistan'daki Devlet Dini Medreselerin (Resmi Medreseler) Sayısı, Muhammed Zahir Şah Döneminde

YILLAR (M.)	MEDRESE/HİMAYE KURULUŞLARI
1900-1910	● Dârülhuffâz -ı Kabul (1902)
1910-1920	● Dârülulûm-i Arabiye- Kabil (1919)
1920-1930	● Fehru'l-Madaris - Herat (1929)
1930-1940	● Necmu'l-Madaris - Nangarhar (1931) ● Medrese-i Cami' - Herat (1932) ● Medrese-i Esediye - Belh (1936) ● Medrese-i Ebu Müslim - Faryab (1936) ● Medrese-i Tahristan - Kunduz (1939) ● Dârülhuffâz -ı Herat - Herat (1940)

[17] Popal, *Tarif-i Maarif ya "Talim ve Terbiye."* www.pajhwok.com. (Erişim Tarihi 10.02.2026)

[18] Dâru'l-huffâzların medreselerin (okulların) yanında anılmasının nedeni, genellikle bu kurumlarda Kur'an-ı Kerim'in yanında temel dini bilgilerin de öğretilmesidir. Bu yüzden dâru'l-huffâzlar, dini ilkelere dayanan ilkokul niteliği taşımaktadır. Bu konu hakkında daha fazla bilgi için bk. Habibullah Musannif, *Tarihi Medaris-i Dnin ve Daru'l-huffazha*, 11-12.

1940-1950

- Dârülhuffâz -ı Andhoy - Faryab (1941)
- Dârülhuffâz -ı Meymene - Meymene (1944)
- Medrese-i İmam Ebu Hanife - Kabil (1946)

1970-1980

- Medrese-i Ruhanî- Paktia (1972)
- Dârülhuffâz -ı Celalabad - Celalabad (1974)
- Medrese-i Muhammediye- Kandahar (1978)

Serdar Muhammed Davud Han döneminde medreselerin sayısı 20'ye yükselmiştir ve vilayetlere/illere göre dağılımı aşağıdaki gibidir:

Tablo 2: Devlet Dini Okullarının (Medreselerin) Sayısı, Sardar Muhammed Davud Han Döneminde:[19]

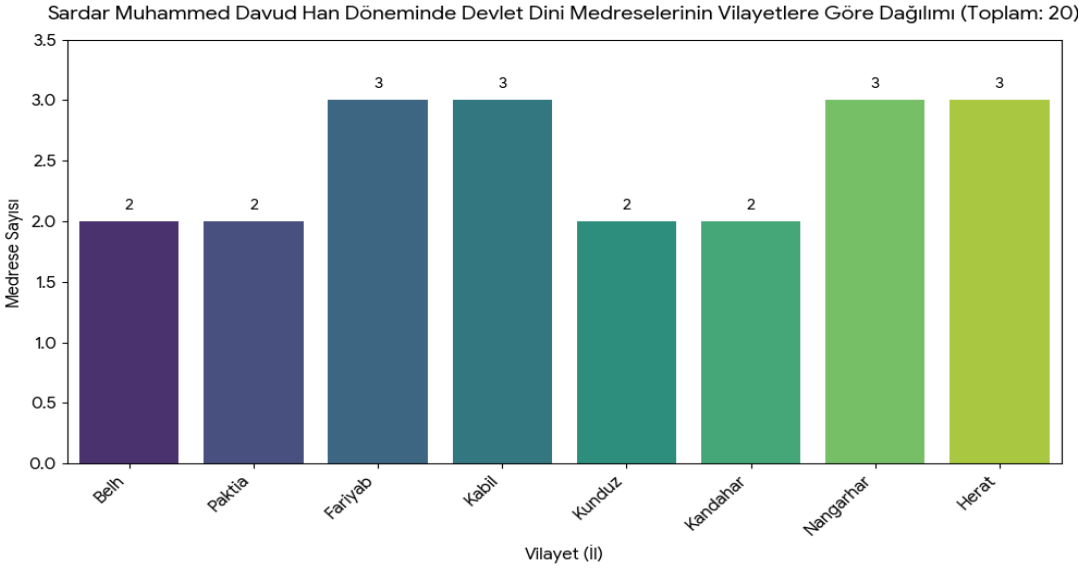

Hamid Karzai döneminde devlet kontrolünde bulunan dini okulların (medreselerin) sayısı 275'e ulaşmaktadır. Bu okullarda 53.167 erkek öğrenci ve 5.361 kız öğrenci eğitim görmekteydi. Aşağıdaki tabloda ayrıntılarıyla yer almaktadır.

[19] Misbahullah, D. *Hamid Karzai pe vakmeni kî pe Afganistan kî de şuvanzî av roznî behîr*, 125; Mutesim Pervanî, *Barresi vez'iyat-i madarisi dini konuni-i kişver a'm az devleti ve hususi Aminollah*, 15-17.

Tablo 3: Hamed Karzai Döneminde Dini Okulların Sayısı ve Öğrenci Sayıları:[20]

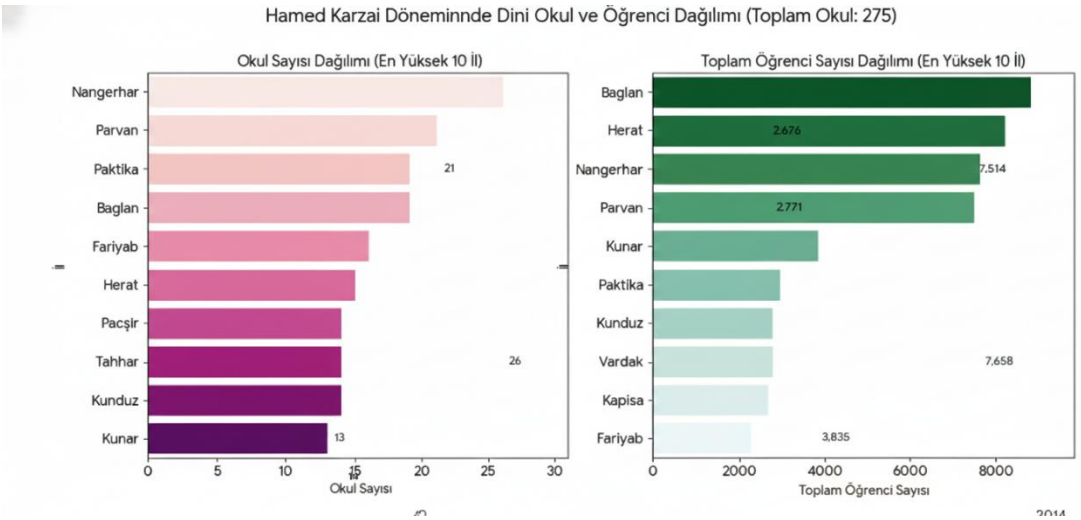

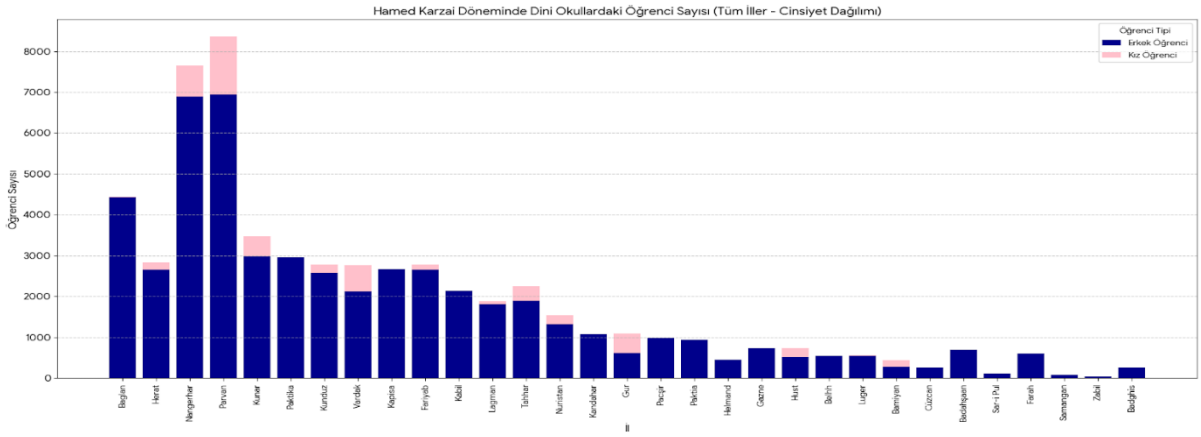

Ancak, *Hamed Karzai Döneminde Afganistan'daki Eğitim Süreci* kitabının yazarı Mısbahullah, bu sayıları verdikten sonra şu ifadeyi kullanmıştır: "Bu istatistiklere güvenmek zor."[21] Ekrem Endişmend ise şunları dile getirmiştir: "Eğitim Bakanlığı'nın verilerine göre, 1386 h. yılında, 7. sınıftan 14. sınıfa kadar olan dini okulların müfredatı ve ders içerikleri, Hanefi ve Caferi mezheplerine dayalı olarak hazırlanmıştır. Bu yıl, ülkenin 34 vilayetinde, Eğitim Bakanlığı tarafından resmi olarak kurulan yeni dini bilimler okulları adıyla Dâru'l-ulûmlar açılmıştır. 1386 h. yılında 17.000 yeni öğrenci bu dini okullara kaydolmuştur ve söz konusu yıl 336 dini okulda toplam öğrenci sayısı 91.000'e ulaşmıştır. 1378 h. yılında 12. ve 14. sınıflardan mezun olanların sayısı 2500'e ulaşmış olup, bunların %2'sini kız öğrenciler oluşturuyordu. Aşağıdaki tablo, 1376 h. yılında ülke genelindeki

---

20 Pervanî, *Barresi vez'iyat-i madarisi dini konuni-i kişver a'm az devleti ve hususi Aminollah*, 17. Misbahullah, *D. Hamid Karzai pe vakmeni kî pe Afganistan kî de şuvanzî av roznî behîr*, 132-133.

21 Misbahullah, *D. Hamid Karzai pe vakmeni kî pe Afganistan kî de şuvanzî av roznî behîr*, 123-133.

vilayetlerde dini okulların sayısını, erkek ve kız öğrencilerin sayısını ve bu okullardaki öğrenci yüzdelerini göstermektedir."[22]

Tablo 4: 1376 H. Yılında Devlet Dini Okullarının (Metreslerin) Sayısı ve Öğrenci Sayıları:

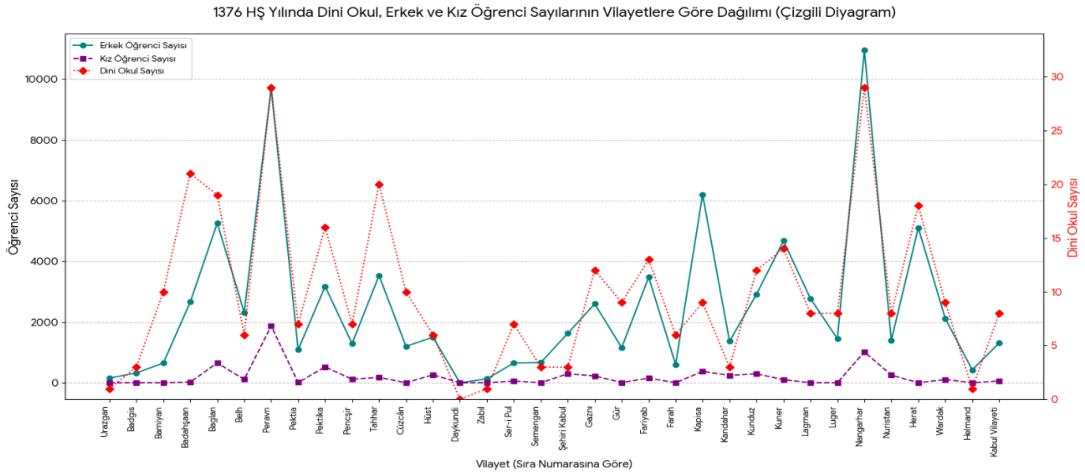

2. Afganistan'da Medrese Eğitiminin Mevcut Durumu ve Sayısal Veriler

Eğitim Bakanlığı'nın dini eğitim müsteşarlığından alınan son verilere göre,[23] Afganistan'daki devlet dini okullarının sayısı ve bu okullardaki öğrenci sayısı aşağıdaki gibidir:

2.1. Devlet Dini Okullar (Resmi Medreseler):

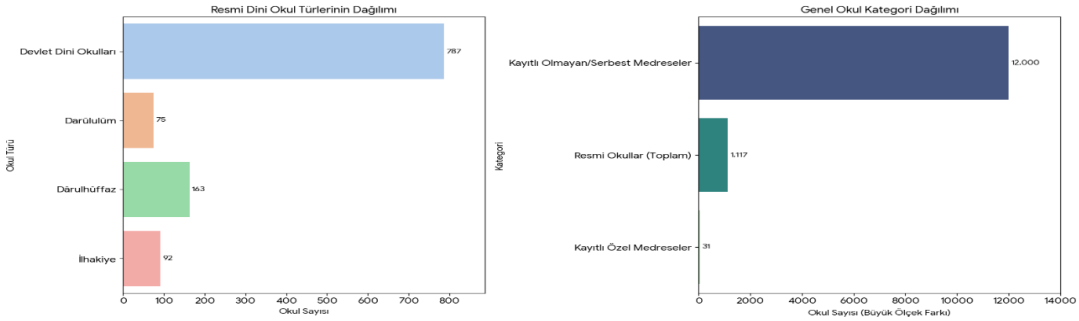

Devlet Dini Okulları, (Resmi) Darû'l-ulûmlar ve Dâru'l-hûffazlar'ın toplam öğrenci sayısı: 376.770.

Eğitim Bakanlığı'na kaydedilmiş özel dini okulların (özel medreseler) sayısı: 31.

Eğitim Bakanlığı'na kaydedilmemiş özel dini okulların (serbest medreseler) sayısı: 12.000.[24]

---

22 Endişmend, *Maarif-i Asri Afganistan*, 276.

23 Bu veriler, 1397/8/13 tarihinde Eğitim Bakanlığı'nın dini eğitim müsteşarlığından alınmıştır.

24 Aminallah Mu'tasim, *Barresî-ye vez'iyat-e medāres-e dīnī-ye*, 75 (Pervan: y.y., 1397).

3. Medreselerde Hadis Eğitimi Müfredat Analizi

3.1. Medreselerde Uygulanan Ders Programları ve Hadis Eğitimi

Medreselerde gerçekleştirilen eğitim programları genel hatlarıyla benzerlik göstermektedir. Bu eğitim kurumları, "Dârülulûm" ve "Dârülhuffâz" olarak iki ana kısma ayrılmaktadır. Dârülhuffâz medreseleri, on ikinci sınıfa kadar yani lise seviyesinde eğitim verirken, Dârülulûm yüksek meslek okulları (ön lisans) on dördüncü sınıfa kadar olan süreçte eğitim faaliyetlerini sürdürmektedir. Her iki kurum, lise seviyesine kadar benzer bir müfredat sunmakta, ancak yükseköğretim aşamasında içerik bakımından farklılıklar göstermektedir. Bu bağlamda, Dârülulûm'daki derslerin genel yapısı sunulacaktır. Ardından, sınıf seviyelerine göre okutulan hadis ders kitapları detaylandırılacaktır. Lise döneminde daha fazla modern dersin öğretildiği göz önünde bulundurulduğunda, burada özellikle lise sonrası dönemin müfredatı ele alınacaktır. Bu süreç, dört dönemden oluşmakta ve on üçüncü ile on dördüncü sınıfları kapsamaktadır. Yüksekokullarda (ön lisans) eğitim almanın avantajlarına bakıldığında, on dördüncü sınıfı yüksek başarıyla tamamlayan bir öğrenci, üniversiteye ikinci sınıftan başlayabilmektedir. Oysa lise mezunları, "kankor sınavı" olarak bilinen üniversite giriş sınavlarına katılmak zorundadır. Şimdi, Dârülulûm yüksekokullarının ders müfredatı dönemler halinde ele alınacaktır.

Dârülulûm Yüksek Okulları Müfredatı

On Üçüncü Sınıf

1) **Birinci Dönem Dersleri:**

- Tefsir (تفسیر)
- Hadis (حدیث)
- Fıkıh (فقه)
- Usulü Fıkıh (اصول الفقه)
- Hikmet (حکمت)
- Psikoloji (روان شناسی)
- Raşidin Halifeleri Tarihi (تاریخ خلفاء راشدین)
- Arapça (عربی)
- Sarf (صرف)
- Fukahâ Tabakatı (طبقات الفقهاء)
- Mantık (منطق)
- Eğitim Metodu (اصول و تدریس)

2) **İkinci Dönem Dersleri:**

- Tefsir (تفسیر)
- Hadis (حدیث)
- Usulü Fıkıh (اصول فقه)
- Fıkıh (فقه)
- Akaid (عقاید)
- Mantık (منطق)
- Halifeler Tarihi (تاریخ خلفاء)
- Hikmet (حکمت)
- Arapça (Dil)(عربی)
- Peştuca (پشتو)

On Dördüncü Sınıf

3) **Üçüncü Dönem Dersleri:**

- Tefsir (تفسیر)
- Hadis (حدیث)
- Usulü Fıkıh (اصول فقه)
- Fıkıh (فقه)
- Akaid (عقاید)
- Mantık (منتطق)
- Tarih (تاریخ)
- Felsefe (فلسفه)
- Hitabet Metodu (اصول خطابه)
- Fıkıh Kaideleri (قواعد الفقهیه)
- Fars Edebiyatı (ادبیات دری)

4) **Dördüncü Dönem Dersleri:**

- Tefsir (تفسیر)
- Hadis (حدیث)
- Usulü Fıkıh (اصول فقه)
- Fıkıh (فقه)
- Akaid (عقاید)

- Mantık (منطق)
- Tarih (تاریخ)
- Felsefe (فلسفه)
- Usulü Davet (اصول دعوت)
- Fıkıh Kaideleri (قواید فقه)
- Eğitim Psikolojisi (راوان شناسی تربیتی)

Bu müfredat, Dârülulûm yüksekokullarında verilen derslerin yapısını ve içeriğini kapsamlı bir şekilde özetlemektedir.

3.1.1. Dârülulûm Medreselerinde Hadis Dersleri

Dârülulûm medreseleri, meslek lisesi olarak ikinci sınıftan on ikinci sınıfa kadar lise seviyesinde eğitim vermekte ve on üçüncü ile on dördüncü sınıflar ise yüksek meslek okulları olarak tanımlanmaktadır. Bu eğitim kurumlarının bir özelliği, on dördüncü sınıfı tamamlayan öğrencilerin, üniversiteye ikinci sınıftan, yani Şer'iyyat (İlahiyat) Fakültesi öğrencisi olarak başlamalarına olanak tanımasıdır.

Dârülulûm medreselerinde okutulan hadis dersleri aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır:

- **İkinci Sınıftan Sekizinci Sınıfa Kadar**: Öğrencilere *el-Erba'în en-Nevevî* (Çehil Hadis, Farsça), *Kırk Hadis* okutulmaktadır.
- **Dokuzuncu Sınıf**: *Riyâzü's-Sâlihin* (Farsça Tercümeli) ders olarak verilmektedir.
- **Onuncu Sınıf**: Hadis Usûlü Şerhi *Nuhbetü'l-Fiker* (Birinci Yarısı), *Teysîru Mustalahi'l-Hadîs* ve *Mişkâtü'l-Mesâbîh*[25] ("Bâbu's-Salât") okutulmaktadır.
- **On Birinci Sınıf**: *Mişkâtü'l-Mesâbîh* (Belirlenen yere kadar) ders olarak verilmektedir.
- **On İkinci Sınıf**: *Sünen-i Tirmizî* (Belirlenen yere kadar) okutulmaktadır.
- **On Üçüncü Sınıf**: Birinci dönemde *Sahîh-i Buhârî* (Dörtte biri), ikinci dönemde ise *Sahîh-i Buhârî* (Dörtte ikisi) okutulmakta; zaman zaman *Sahîh-i Müslim* de ders olarak verilmektedir. Bu kitapların okutulma programı her yıl değişiklik göstermektedir.
- **On Dördüncü Sınıf**: *Sahîh-i Buhârî* ve *Sahîh-i Müslim* (Son bölümleri) ders olarak okutulmaktadır.

[25] Tebrîzî (ö. 741/1340) tarafından Ferrâ el-Begavî'ye ait *Mesâbîhu's-Sünne*'yi tamamlamak için yazılan eserdir.

3.1.2. Dârülhuffâzlarda Okutulan Hadis Dersleri

Dârülhuffâz medreseleri, adından da anlaşılacağı üzere, öncelikli olarak Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemeye odaklanmaktadır. Bu medreselerde, Kur'ân ilimleri, tecvit ve kıraat gibi dersler ön planda bulunmaktadır. Hadis dersleri, altıncı sınıftan başlayarak on ikinci sınıfa kadar okutulmakta, ancak öncelik Kur'ân'ı ezberlemeye verilmektedir. Öğrenciler genellikle dokuzuncu sınıftan sonra Kur'ân'ı tamamlayarak Dârülulûm medresesine geçiş yapmaktadır.

Dârülhuffâz medreselerinde okutulan hadis dersleri şu şekildedir:

- **İkinci Sınıftan Altıncı Sınıfa Kadar**: Öğrencilere *Muhtasaru'l-Hadîs* dersi verilmekte, bu dersin yanı sıra *Mustalahu'l-Hadîs* kitabı da basitleştirilerek okutulmaktadır.
- **Altıncı Sınıftan Dokuzuncu Sınıfa Kadar**: *Kırk Hadis* ve *Riyâzü's-Sâlihîn* dersleri verilmektedir.
- **Onuncu ve On İkinci Sınıflar**: *Mişkâtü'l-Mesâbîh* ve *Sünen-i Tirmizî* ders olarak okutulmaktadır.

Ayrıca, Dârülhuffâz medreselerinde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış olan *Sahîh-i Müslim* ve *Sahîh-i Buhârî* dersleri, Farsça açıklamalarıyla basitleştirilerek öğrencilere sunulmaktadır.[26] Bu eğitim yapısı, hadis ilminde temel bilgilerin oluşturulmasına katkı sağlamaktadır.

3.2. Gayri Resmi Medreselerde Uygulanan Müfredat

Resmi olmayan medreselerde uygulanan eğitim sistemi, tıpkı resmi medreselerde olduğu gibi belli bir heyet tarafından düzenlenen ve sistemli bir program çerçevesinde yürütülen bir yapıdadır. Bu medreselerde dört aşamalı bir eğitim modeli benimsenmiştir. İlk aşama, "İbtidâiyye" olarak adlandırılmakta ve bu dönem birinci sınıftan altıncı sınıfa kadar olan süreci kapsamaktadır. İkinci aşama ise "Sâneviyye" olarak adlandırılmakta olup, yedinci sınıftan on ikinci sınıfa kadar olan eğitimi içermektedir. Üçüncü ve dördüncü aşamalar ise "Âliye" ve "Âlimiye" olarak adlandırılan ileri düzey eğitim süreçleridir. Âliye aşaması, on üçüncü ve on dördüncü sınıfları, Âlimiye aşaması ise on beşinci ve on altıncı sınıfları kapsamaktadır. Eğitim sürecinin sonunda, öğrenci tüm aşamaları başarıyla tamamladığında ilmi icazet belgesi alarak mezun olmaya hak kazanır. Bu belge,

[26] Afganistan, "Vezaret-i Maarif" (Milli Eğitim Bakanlığı) tarafından hazırlanan Ders Kitapları müfredatı (Kabil: y.y., 2019); Ayrıca geçmiş yıların müfredatına baktığımızda çok bir değişiklik görünmemektedir. Bk. Zahir Payenda Muhammad, Alı Yusuf, *Da Afghanistan da Marif Tarih* (Kabil: Afganistan Maarif Bakanlığı Telif ve Tercüme Müdürlüğü, 1383/2004), 83-87.

geleneksel olarak bir törenle öğrenciye takdim edilir ve bu törene "Destar Bendi"[27] adı verilen sarık sarma töreni de denilmektedir. Aşağıda, bu dört aşamanın içeriği, okutulan dersler ve kullanılan kitaplar detaylı olarak sunulacaktır. Resmi olmayan medreselerde sınıf sistemi mevcut değildir ve bu husus aşama sistemiyle ilerlemektedir. Bu aşamaları daha iyi anlaşılması için sınıf karşılığını da vererek ele almaya çalışacağız.[28]

Birinci aşama (İbtidâiyye):

Bu aşamada ilkokul seviyesinde dersler verilmektedir.

İkinci Aşama (Sânevîyye):

İkinci aşama, orta öğretim seviyesini kapsayan yedinci sınıftan on ikinci sınıfa kadar süren bir dönemi içerir. Bu dönemde öğrencilere çeşitli İslami ilimler, Arap dili ve mantık gibi dersler verilmektedir. Müfredat, klasik İslami eserler ve temel dini metinlere dayanmaktadır.

Yedinci Sınıf Dersleri ve Kitapları: Bu sınıfta fıkıh, sarf, nahiv, Arapça, mantık, İslam ahlakı ve sosyal bilgiler dersleri işlenir. Fıkıh derslerinde Kudûrî ve *Şûrûtu's-Salât* kitapları okutulurken, sarf dersinde *Sarf Bayhi* ve *Mîzânu's-Sarf* kitapları kullanılır. Nahiv dersinde *Nehiv Mir* ve *Şemmt*, Arapça dersinde *et-Tarîkatu'l-Mısriyye* ve *Mûfidetü't-Tâlibîn* kitapları kullanılarak dil eğitimi verilir. Mantık dersinde *Teysirû'l-Mantık* okutulurken, İslam ahlakı dersinde *Sakafat* kitabı kullanılır. Ayrıca sosyal bilgiler dersinde *Tipiki Talimatı Umumî* okutulmaktadır.

Sekizinci Sınıf Dersleri ve Kitapları: Sekizinci sınıfta akaid, fıkıh, sarf, nahiv, hadis, mantık ve tecvid dersleri yer alır. Akaid dersinde "Fıkh-ı Ekber" okutulurken, fıkıh dersinde "Nûru'l-Îzâh" kitabı işlenir. Sarf dersinde "Cincânî", nahiv dersinde "Hidayetü'n-Nahiv" kullanılır. Hadis dersinde "el-Erbaîn en-Neveviyye", mantık dersinde "İsaguci" ve tecvid dersinde "Cemâlü'l-Kur'ân" okutulmaktadır.

Dokuzuncu Sınıf Dersleri ve Kitapları: Bu sınıfta akaid, fıkıh, sarf, nahiv, hadis, mantık, tecvid ve ek olarak İngilizce ve bilgisayar dersleri verilmektedir. Akaid dersinde "Ebu'l-Müntehâ", fıkıh dersinde "Kenzü'd-Dakâik", sarf dersinde "İlmu's-

---

[27] Destar Bendi (دستار بندی), İslami eğitimini tamamlayan öğrencilere verilen bir icazet merasimidir. Bu törenle medrese mezunlarına "âlim" veya "mevlevi" unvanı kazandırılır. Tören sırasında öğrencinin başına sarık sarılarak ilmi ehliyeti ve mezuniyeti simgelenir. Bu gelenek, İslam dünyasında eğitim süreçlerinin son aşamasını temsil eder ve öğrencinin resmi olarak dinî alanda ders verme yetkisi kazandığını gösterir.

[28] Resmi olmayan medreseler, 2008 yılından itibaren kendi eğitim sistemlerine uygun olarak yıllık ve haftalık ders planlarını oluşturmaya başlamışlardır. Bu medreseler, geleneksel İslami eğitim modelini sürdürmekle birlikte, modern eğitim ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurarak, daha sistemli ve programlı bir müfredat geliştirmişlerdir. Hazırlanan bu ders planları, öğrencilerin İslami ilimlerde derinleşmelerini sağlarken, aynı zamanda dil, mantık, felsefe gibi entelektüel alanlarda da eğitim sunmayı amaçlamaktadır.

Sîga", nahiv dersinde "Kâfiye", hadis dersinde "Riyâzü's-Sâlihîn (I)", mantık dersinde "Şerhu't-Tehzîb" ve tecvid dersinde "Fevâid Mekkiyye" kitapları okutulmaktadır.

Onuncu Sınıf Ders Kitapları: Onuncu sınıfta fıkıh, sarf, nahiv, hadis usulü, mantık, fıkıh usulü, siyer, tarih ve Arapça dersleri verilir. Fıkıh dersinde "Şerhu'l-Vikâye", sarf dersinde "Merâhu'l-Ervâh", nahiv dersinde "el-Nehiv'l-Vâzîh", hadis usulü dersinde "Mustalahi'l-Hadis", mantık dersinde "Bedî'al-Mizan", fıkıh usulü dersinde "Usûlü'ş-Şâşî", siyer dersinde "Kısasu'n-Nebiyyûn", tarih dersinde "Tarih-i Teşrih" ve Arapça dersinde "el-Arabiyyetü Beyne Yedeyk" kitapları okutulmaktadır.

Üçüncü Aşama (Âliyye): Bu aşama, ileri düzey İslami ilimlerin ve diğer disiplinlerin okutulduğu iki yıllık bir süreçtir. Öğrenciler bu dönemde tefsir, hadis, fıkıh ve felsefe gibi derslerle daha derin bir eğitim almaktadır.

On Üçüncü Sınıf Ders Kitapları: Tefsir, hadis, fıkıh usulü, belagat, akait, tarih ve matematik dersleri verilir. Tefsir dersinde "Medârik (I)", hadis dersinde "Şerhu Maâni'l-Âsâr", fıkıh usulünde "et-Tavzîh ve et-Telvîh", belagatta "Muhtasaru'l-Meânî", akait dersinde "Şerhu'l-Akîdet", tarih dersinde "Dinler Tarihi" ve matematik dersinde "Hulâsetû'l-Hisab" kitapları okutulmaktadır.

On Dördüncü Sınıf Ders Kitapları: Bu sınıfta tefsir, hadis, fıkıh, hadis usulü, belagat, aruz, Arap edebiyatı ve felsefe dersleri işlenir. Tefsir dersinde "Medârik", hadis dersinde "Mişkâtü'l-Mesâbîh (I)", fıkıh dersinde "el-Hidâye (IV)", hadis usulü dersinde "Nuhbetü'l-Fiker", belagat dersinde "el-Mutavvel", aruz dersinde "Muhtasaru'ş-Şafiî", Arap edebiyatı dersinde "Makâmâtü'l-Herirî" ve felsefe dersinde "Heyetü'l-Kübrâ" kitapları kullanılmaktadır.

Dördüncü Aşama (Alimiyye): Bu aşama, "Alim" unvanı almayı sağlayan ve iki yıl süren eğitim dönemidir. Eğitim süreci tamamlandığında öğrencilere ilmi icazet belgesi verilir. Bu süreç, öğrencilere fıkıh, hadis ve diğer İslami ilimlerde derinlemesine bilgi kazandırmayı amaçlamaktadır.

On Beşinci Sınıf Ders Kitapları: Tefsir, hadis, fıkıh ve İslam tarihi dersleri okutulur. Tefsir dersinde "Beydavî Tefsiri", hadis dersinde "Mişkâtü'l-Mesâbih", fıkıh dersinde "Fıkhi'l-Mukarin", İslam tarihi dersinde "Tarihu'l-Hülefa (Suyutî)" kitapları işlenmektedir.

On Altıncı Sınıf Ders Kitapları: Bu dönemde sadece hadis dersleri okutulmakta ve "Kütüb-i Sitte" dâhil olmak üzere ana hadis kaynakları detaylı olarak işlenmektedir. Hadis halkaları şeklinde yapılan eğitimde "Sahîh-i Buhârî", "Sünen-i Tirmizî", "Sahîh-i Müslim", "Sünen-i Ebî Dâvûd", "Sünen-i İbn Mâce", "Sünen-i Nesâî" ve "Muvatta'-ı İmâm Mâlik" gibi hadis kitapları öğretilmektedir. Bu dönemin

sonunda "Hatm-i Buhârî" adı verilen bir törenle öğrencilerin başlarına sarık sarılır ve icazet belgesi takdim edilir.[29]

Sonuç olarak, gayri resmi medreselerde uygulanan müfredat, öğrencilere İslami ilimlerin yanında dil, mantık, tarih ve felsefe gibi alanlarda da sağlam bir eğitim sunmayı amaçlamaktadır. Bu dört aşamalı eğitim sistemi, geleneksel İslami öğretilerle modern eğitim yöntemlerini harmanlayarak öğrencilere kapsamlı bir dini ve entelektüel birikim kazandırmayı hedeflemektedir.

3.2.1. Gayr-i Resmi Medreselerde Hadis Dersleri

Resmi olmayan medreseler, İslami eğitim sisteminde köklü bir geleneğe sahiptir. Bu medreselerde eğitim, geleneksel medrese anlayışını takip ederek belirli dönemlere ayrılan bir program çerçevesinde ilerlemektedir. Genellikle üç ana dönemden oluşan bu program, her aşamada farklı seviyelere göre hadis derslerini kapsamaktadır. Eğitimin ilk iki dönemi, temel hadis kitaplarına ve usulüne odaklanırken, üçüncü ve dördüncü dönemlerde daha ileri seviyedeki hadis metinleri işlenmektedir. Gayri resmi medreselerde eğitim, çoğunlukla bir müderrisin rehberliğinde, ders halkaları şeklinde yürütülmektedir. Dört dönem olarak tasnif edilen eğitim süreci, birinci sınıftan on altıncı sınıfa kadar devam eden kademeli bir ilerlemeyi ifade etmektedir.

İlk iki dönemde okutulan hadis dersleri şunlardır: *el-Erbaîn en-Nevevi* (Kırk Hadis), *Mustalahi'l-Hadis* (Hadis Usulü) ve *Âsâru's-Sünen* (Seçili Hadisler). Ayrıca İmam Malik'in (ö. 179/795) *el-Muvatta'* adlı eserinden seçilen hadisler de bu aşamada öğretilmektedir. Üçüncü dönem, on üçüncü ve on dördüncü sınıfları kapsar. Bu dönemde okutulan hadis kitapları arasında *Mişkâtü'l-Mesâbîh* birinci cildi ve *Şerhu Meâni'l-Âsâr* gibi klasik eserler yer almaktadır. Bu dersler, öğrencilerin hadis bilgilerini ileri seviyeye taşıyarak hadislerin anlamlarını derinlemesine incelemelerine olanak tanır. Son aşama "Âliyye" olarak adlandırılan dördüncü dönemdir. Bu dönem on beşinci ve on altıncı sınıfları kapsamaktadır. Âliyye döneminde okutulan başlıca hadis kitapları şunlardır: *Mişkâtü'l-Mesâbîh* ikinci cildi, *Sahîh-i Buhârî* (cilt I ve II), *Sahîh-i Müslim*, *Sünen-i Tirmizî* (cilt I ve II), *Sünen-i Ebî Dâvûd*, *Sünen-i Nesâî*, *Sünen-i İbn Mâce* ve İmam Malik'in *el-Muvatta'* adlı eseri. Bu dönemde öğrenciler, temel hadis külliyatını inceleyerek hadisleri isnad ve metin açısından değerlendirirler. Eğitim sürecinin nihai aşaması, "Hatm-i Buhârî" adındaki mezuniyet töreni ile sona erer. Bu törende öğrenciler, hadis ilmi konusunda yetkinlik kazandıklarını gösteren icazet belgelerini almaktadır. "Hatm-i Buhârî" töreni, medresenin büyük hocalarının

[29] Detaylı bilgi için bk. Abdulkarim Karimi, *Afganistan'da Hadis Eğitim ve Öğretimi Geleneği*, 60.

katılımıyla gerçekleştirilen, ilmî icazet merasimlerinden biridir ve mezuniyet sonrası öğrencinin "âlim" unvanını kazanmasını simgeler.[30]

4. Üniversitelerde Şeriat Fakültelerinin Açılım Süreci

Afganistan'da İlahiyat fakültelerinin tarihsel gelişimini kısaca incelemek faydalı olacaktır. İlahiyat fakülteleri, Afganistan'da yükseköğretim kurumlarının bir parçası olarak, dini ve İslami ilimlerin en üst eğitim basamağını temsil etmektedir. 1996 yılına kadar, bu fakültelere sadece resmi medreselerden (Dârülulûm ve Dârülhuffâz liseleri) mezun olan öğrenciler kabul edilmekteydi. Ancak, yalnızca erkek öğrencilerin kabul edilmesi önemli bir sorun teşkil ediyordu. Kız öğrencilerin İmam-Hatip liselerinin olmaması nedeniyle bu fakültelere girememesi, eğitime erişim açısından ciddi bir eksiklik olarak görülmekteydi. 1996'dan itibaren, lise türüne bakılmaksızın kız öğrenciler de Şeriat fakültelerine kabul edilmeye başlandı ve böylece kadınların İlahiyat eğitimine erişimi sağlanmış oldu. Ülkede ilk Şeriat Fakültesi, Kabil Üniversitesi bünyesinde kurulmuş olup, bu fakültenin yıllık öğretim programı, diğer illerdeki üniversitelerde de örnek alınarak uygulanmaktadır. Eğitim planları, her ne kadar kız ve erkek öğrenciler için ayrı hazırlanmış olsa da içerik açısından büyük oranda benzerlik göstermektedir.

Afganistan'daki ilahiyat fakültelerinde iki farklı eğitim programı uygulanmaktadır: "İslam Öğretimi" ile "Fıkıh ve Kanun". "İslam Öğretimi" programı mezunları genellikle vaiz, irşat görevlisi ve ilköğretim ile ortaöğretim düzeyinde din öğretmenleri olarak görev yapmaktadır. Bu programın ders müfredatı ilerleyen sayfalarda ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. "Fıkıh ve Kanun" programında ise fıkıh ve hukuk dersleri ağırlıklı olarak verilmektedir. "Fıkıh ve Kanun" programının tercih edilme oranının yüksek olmasının nedeni, Afganistan'ın şeriat hükümleri ile yönetilmesi ve ülkenin tarihsel olarak fıkıh ilmi açısından önemli bir merkez konumunda olmasıdır. Bu programın amacı, vaizler, irşat görevlileri, müftüler ve mahkemelerde şeriat hükümlerine göre görev yapacak hâkimler yetiştirmektir.[31] Özel üniversiteler ve yükseköğretim kurumlarındaki Şeriat Fakültelerinin ders

---

[30] Bu ders müfredatı, Belh medreselerinden biri olan Dârulûlûm İmam Müslim Medresesi'nin ders planı örnek alınarak oluşturulmuştur. Bu medresede, dört dönemlik bir eğitim sistemi uygulanmakta olup, her dönem seviye bazında farklı hadis derslerini içermektedir. İlk dönemlerde temel hadis metinleri ve usul bilgileri öğretilirken, son dönemlerde daha ileri seviye hadis kitapları incelenmektedir. Eğitim sürecinin sonunda ise, "Hatm-i Buhârî" töreni ile öğrencilere icazet belgeleri verilmektedir. Bk. Abdulkarim Karimi, *Afganistan'da hadis Eğitim ve Öğretimi Geleneği*, 60; Bk. Alpkıray, "Son Dönem Afganistan Medreselerinde Hadis Eğitimi: Belh Örneği" *İhya Dergisi*, 8/2 (2022); Furkani, "Tarihte Model İslam Kentlerden Biri Olarak Belh Şehri", *U.K.Ç.S. Kongresi*.

[31] https://mohe.gov.af/sites/default/files/2020 - (*Yükseköğretim Başkanlığı Üniversite Listesi*) وزارت تحصیالت عالی افغانستان .کتالن پوهنتون ها وموسسات تحصیالت عالی دولتی ، (Erişim Tarihi: 10.02.2026)

müfredatları, büyük oranda devlet üniversitelerindeki fakültelerle aynıdır.[32] Bu nedenle, incelememizde özellikle Kabil Üniversitesi Şeriat Fakültesi'nin ders müfredatı ve hadis dersleri ele alınacaktır. Afganistan'daki üniversitelerin, hem devlet hem de özel sektörde sayısı hızla artmaktadır. Ayrıca, son yıllarda yüksek lisans programlarının sayısında da ciddi bir artış yaşanmıştır. Devlet üniversitelerindeki Şeriat fakültelerinin sayısı 12'ye ulaşmış olup özel üniversitelerde de benzer fakülteler bulunmaktadır.

5. İlahiyat (Şeriat) Fakültesinin Kısa Tanıtımı

İlahiyat Fakültesi, üniversitelerin bünyesinde yer alan bir eğitim ve araştırma birimidir. Amacı, dini konularda bilgi sahibi, çeşitli alanlarda özellikle adli ve yargı kurumları, eğitim ve öğretim, rehberlik ve davet alanlarında uzmanlar ve akademisyenler yetiştirmektir. Fakülte, lisans, yüksek lisans ve doktora düzeylerinde İslam Hukuku (Fıkıh) ve Hukuk, İslami Eğitim gibi bölümlerde eğitim vermektedir. Bu fakülte, 1951'de Afganistan'ın başkenti Kabil'de, tıp (1932), hukuk (1938), edebiyat (1941) ve fen bilimleri (1942) fakültelerinden sonra, Şeriat ve Hukuk alanlarında eğitim veren ilk akademik merkez olarak kuruldu. Fakültenin kuruluşu, merhum Profesör Muhammed Asgar Han'ın başkanlığında 14 öğretim üyesinin bilimsel çabalarıyla gerçekleşti. İlk olarak Şah-ı Du Şemsire Türbesi yakınında bulunan bir binada faaliyet göstermeye başladı. O dönemde, Şeriat Fakültesi'nde İslami bilimlerin yanı sıra hukuk dersleri de okutulmaktaydı.[33] Günümüzde Kabil Üniversitesi Şeriat Fakültesi ve ülkedeki diğer birçok üniversitenin İlahiyat Fakülteleri, fıkıh ve hukuk ile İslami eğitim alanlarında uzman kadrolar yetiştirmeye devam etmektedir. Aynı zamanda, İlahiyat fakültelerinin İslami Kültür bölümleri, Afganistan'daki tüm yükseköğrenim alanları için gerekli olan temel dini bilgileri sunma görevini üstlenmiştir. Afganistan'da Şeriat (İlahiyat) Fakülteleri, hem devlet hem de özel üniversitelerde önemli bir yer tutmaktadır. Bu fakülteler, dini ilimlerin yükseköğretim düzeyinde öğretilmesi ve uzmanlaşma sağlanması amacıyla kurulmuştur. Afganistan'daki şeriat fakültelerinin kuruluş tarihleri şöyledir:

---

[32] Kabil Üniversitesi Şeriat Fakültesi Lisans Ders Programı, 2019; bk. Özel üniversiteler için https://mohe.gov.af/sites/default/files/2021. (Erişim Tarihi: 10.02.2026)

[33] Vezarat-î Tahsilati ʿAli, *Barnama-i Milli-i Bāznegari va Inkişāf-i Nasāb-i Tahsīlī Puhantunhā-î Kişver Puhanze-i Şeriat* (Kabil: y.y., 2019)

a. **Devlet Üniversitelerindeki Şeriat (İlahiyat) Fakülteleri**:[34]

1. Kabil Üniversitesi Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (1951)
2. Belh Üniversitesi Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (1993)
3. Nengerhâr Üniversitesi Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (1994)
4. Herat Üniversitesi Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (1994)
5. Tahar Üniversitesi Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (1995)
6. Alberuni Üniversitesi Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (2000)
7. Host Üniversitesi Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (2003)
8. Koner Üniversitesi Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (2006)
9. Kandahar Üniversitesi Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (2008)
10. Gazni Üniversitesi Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (2013)
11. Bağlan Üniversitesi Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (2014)
12. Fariyab Üniversitesi Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (2020)

b. **Özel Üniversitelerdeki Şeriat (İlahiyat) Fakülteleri**:

1. Selam Üniversitesi Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (1388/2009)
2. Davet Üniversitesi Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (1388/2009)
3. Tabaş Üniversitesi Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (1388/2009)
4. Cami Üniversitesi Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (1390/2011)
5. el-Felah Üniversitesi Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (1391/2012)
6. Sadat Yüksek Tahsil Kurumu Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (1391/2012)
7. İşrak Yüksek Tahsil Kurumu Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (1391/2012)
8. Helmend Yüksek Tahsil Kurumu Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (1392/2013)
9. İstikamet Yüksek Tahsil Kurumu Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (1392/2013)
10. Ezher Yüksek Tahsil Kurumu Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (1393/2014)
11. İrşâd Yüksek Tahsil Kurumu Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (1393/2014)
12. Peyam Yüksek Tahsil Kurumu Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (1393/2014)

---

[34] https://mohe.gov.af/dr/;05-2021. Listi Umumi-i Pûhanton-ha va Muasassat-i Tahsilat-i Aali Hususı. (Erişim Tarihi: 10.02.2026)

13. Cihan Yüksek Tahsil Kurumu Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (1396/2017)
14. Hikmet Yüksek Tahsil Kurumu Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (1393/2014)
15. Kudus Yüksek Tahsil Kurumu Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (1393/2014)
16. Sultan Mahmut Gaznevî Yüksek Tahsil Kurumu Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (1393/2014)
17. Kalem Yüksek Tahsil Kurumu Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (1394/2015)
18. İmam Şeybanî Yüksek Tahsil Kurumu Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (1394/2015)
19. Sadat Yüksek Tahsil Kurumu Şeriat (İlahiyat) Fakültesi (1397/2018)

5.1. Kabil Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kuruluş Tarihçesi

Kabil Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1330/1951 yılında Kabil Üniversitesi'nin beşinci fakültesi olarak akademik faaliyetlerine başlamıştır. Bu fakülte, Afganistan'da yükseköğretim ve modern eğitim sunan ilk resmi kurum olma özelliğini taşımaktadır. 1325/1946 yılından itibaren, resmi eğitim kurumları, devlet tarafından bir araya getirilerek Kabil Üniversitesi adı altında birleşmiştir. 1329/1950 yılında Milli Eğitim Bakanlığının kararnamesi ile din eğitimi alanında bir fakülte açılması kararlaştırılmıştır. Bir yıl sonra, yani 1330 yılında, Kabil Üniversitesi'nin beşinci fakültesi olarak, ülkenin ilk şeriat fakültesi olan Kabil Şeriat Fakültesi kurulmuştur. Başlangıçta Medrese-i Şer'iyye olarak bilinen ve daha sonra Medrese-i Ebu Hanife adını alan, 12 sınıflık bu İmam-Hatip lisesinden mezun olan ilk öğrenciler, Kabil Şeriat Fakültesi'nin ilk kayıtlı öğrencileri olmuştur. İlk dönemlerde yalnızca Ebu Hanife Medresesi öğrencilerinin üniversiteye kabul edilmesi mümkünken, 1331/1952 yılında okul reisi Abdülhak liderliğinde yapılan düzenlemelerle tüm lise mezunlarına Şeriat fakültelerine giriş hakkı tanınmıştır. 1987 yılında bu fakültenin adı "İslam İlimleri ve Araştırmalar Üniversitesi" olarak değiştirilmiştir.[35] 1988 yılında üniversite, üç farklı akademik programla eğitim hizmeti vermeye başlamıştır:

- **İslami Öğretiler ve Rehberlik Programı**: "İnanç ve Felsefe", "Tefsir ve Hadis", "Arap Dili ve Edebiyat" gibi üç anabilim dalından oluşmaktadır.
- **Fıkıh ve Kanun Programı**: "Fıkıh Usulü" ve "Hukuk" olmak üzere iki anabilim dalına sahiptir.

[35] Bk. Karimi, *Afganistan'da Hadis Eğitim ve Öğretimi Geleneği*, 60; Saray, "Afganistan", *DİA* (İstanbul: 1988), 408;فقه قانون،تعلیمات اسالمی،ثقافت اسالمی نصاب های تحصیلی جدید, 2021.

- **Uzmanlık Programı**: Bu programın temel amacı, eğitim kurumlarında mesleki yetkinlikleri teşvik etmek ve İslami ilimlerin tebliğ ve vaazlarla yayılmasını sağlamaktır.

1371/1992 yılında mücahitlerin ülkeyi ele geçirmesiyle, İslami bir üniversite kurulması amacıyla mevcut ismiyle İslam İlimleri ve Araştırmalar Üniversitesi, Pakistan'daki Davet ve Cihad Üniversitesi bünyesine alınmıştır. 1374/1995 yılında tekrar Kabil Üniversitesi'nin bünyesine girmiş ve Şeriat Fakültesi adı altında akademik faaliyetlerine devam etmiştir. Günümüzde Kabil İlahiyat Fakültesi, Afganistan'ın en köklü ve büyük ilahiyat fakültelerinden biri olarak varlığını sürdürmektedir.[36] Kabil Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, "Fıkıh ve Usulü Fıkıh", "Talim-i İslami", "Akaid ve Felsefe" ile "Sakafat-ı İslami" olmak üzere dört anabilim dalına sahiptir. Mevcut akademik programlar, "İslam Öğretimi" ve "Fıkıh ve Kanun" olarak iki şekilde düzenlenmiştir. Fakültede lisans ve yüksek lisans seviyesinde sunulan hadis dersleri ve içerikleri, İslam bilimleri alanındaki derin bilgi aktarımını hedeflemekle birlikte, öğrencilerin uzmanlık alanlarında yeterlilik kazanmalarını sağlamayı amaçlamaktadır.[37] Kabil Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, tarihi ve akademik birikimi ile günümüzde Afganistan'daki dini eğitim sisteminin önemli bir parçası olma konumunu sürdürmektedir.

5.1.1. Kabil Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Lisans Programı Ders Planı

Kabil Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam ilimleri alanında önemli bir eğitim kurumu olarak, lisans programında kapsamlı bir ders planı sunmaktadır. Bu ders planı, öğrencilerin teolojik, hukuki ve felsefi temellerini sağlamlaştırarak İslam ilimleri alanında derinlemesine bilgi edinmelerine olanak tanımaktadır.

- Birinci Dönem Dersleri: Lisans programının ilk döneminde, öğrenciler Akaid/İlahiyat (الهیات/عقاید), Tefsir (تفسیر), Hadis (حدیث), Ahvâl Şahsiyye/Fıkıh (احوال الشخصیه/فقه), Târîhu Teşrî'i'l-İslâmî (تاریخ تشریع اسلامی), Ulûmü'l-Hadis (علوم الحدیث), Mantık (منطق), Ulûmü'l-Kur'ân (علوم القرآن) ve İngilizce (انگلیسی) dersleri ile tanışmaktadır. Bu dersler, öğrencilerin temel dini bilgilerini oluşturarak, ilerleyen dönemlerdeki derslere hazırlık yapmalarını sağlamaktadır.

- İkinci Dönem Dersleri: İkinci dönemde, dersler daha derinlemesine bir içerik sunmaktadır. Akaid/Nübüvvet (نبوت/عقاید), Fıkıh (فقه), Ulûmü'l-Hadis (علوم الحدیث), Usûlü'l-Fıkh (اصول الفقه), Hukuka Giriş (مبادی حقوق), Arapça/Sarf-Nahiv (صرف ونحو/عربی)

---

[36] Endişmend, *Marif Asri Afgansitan*, 167; **پروگرام درسی پوهنحی شرعیات کابل سال**," Kabil Şeriat Fakültesi Ders Müfredatı, 2019.

[37] Kamgar, *Tarihçe-i Maarif-i Afganistan*, 20-25; Endişmend, *Marifi Asri-î Afganistan*, 12.

ve İngilizce (انگسی) gibi dersler, öğrencilerin İslam hukukunu ve teolojisini daha iyi anlamalarını hedeflemektedir.

- Üçüncü Dönem Dersleri: Üçüncü dönemde öğrenciler, Akaid/Sem'iyyât (سمعیات), Muamelat (معاملات), Usûlü'l-Fıkh (اصول الفقه) , Temel Hukuk Dersleri (اساسی حقوق), Sîretü'n-Nebî (سیرت النبی صلی الله علیه وسلم), Çağdaş Tarih (تاریخ معاصر) ve Belagat (بالغت) dersleri ile bilgi dağarcıklarını genişletmektedir. Bu dönem, öğrencilerin dinin sosyal ve tarihsel bağlamını anlamalarına yardımcı olmaktadır.

- Dördüncü Dönem Dersleri: Dördüncü dönemde, öğrenciler Akaid/Nübüvvet (نبوت/عقاید), Tefsir (تفسیر), Hadis (حدیث), Fıkıh (فقه), Usûlü'l-Fıkh (اصول الفقه), Felsefe ve Tarihine Giriş (تاریخ و مبادی فلسفه), Nazariyyetü'l-İltizâm (نظریة الالتزام) ve Arapça/Kâideler (قواعد) dersleri alarak, felsefi düşüncenin İslam ile entegrasyonunu öğrenmektedir. Bu dönem, entelektüel birikimlerini artırmayı hedeflemektedir.

- Beşinci Dönem Dersleri: Beşinci dönemde Tefsir (تفسیر), Hadis (حدیث), Fıkıh (فقه), Usûlü'l-Fıkh (الفقه اصول), Miras (میراث), İslam Felsefesi (فلسفه اسالمی), Genel Uluslararası Hukuk (حقوق بین المللی عمومی), İslam Mal Hukuku (نظام مال در اسالم) ve Staj-Seminer (محاکمات تمثلی) dersleri ile öğrenciler, akademik bilgilerini pratiğe dönüştürme fırsatı bulmaktadır.

- Altıncı Dönem Dersleri: Altıncı dönemde öğrenciler, Tefsir (تفسیر), Hadis (حدیث), Fıkıh (فقه), Usûlü'l- Fıkh (اصول الفقه), İslam Felsefesi (فلسفه اسالمی), Küllî Fıkıh Kaideleri (قواعد کلیه فقهی), İslam Medeniyet Tarihi (تاریخ تمدن اسالم), İdare Hukuku (حقوق اداره), Kriminoloji (کریمنولوزی) ve Staj-Seminer (محاکمات تمثلی) dersleri alarak daha kapsamlı bir eğitim süreci geçirmektedir.

- Yedinci Dönem Dersleri: Yedinci dönemde, öğrenciler Fıkıh/Suç (جنایات), Dinler Tarihi (مقارنة الأدیان), İslam Ceza Hukuku Hükümleri (اصول محاکمات در فقه اسلامی), Mülkiyet Teorisi (نظریة الملکیة) ve Teorik Alıştırmalar (تمرینات در ادارت مربوطه) dersleri ile hukuk ve etik alanında derinleşmektedir.

- Sekizinci Dönem Dersleri: Sekizinci dönemde ise öğrenciler Fıkıh/Suç (جنایات), İslam Siyasi Gelişimi (نظام سیاسی اسلام), Fetva Kaideleri (افتاء قواعد), Davetiye ve Hitabet Sanatı (اصول دعوت وفن خظابت), Adli Tıp (طب عدلی), Psikoloji (روانشناسی), Araştırma

Yöntemleri (بحث روش تحقیق) ve Pratik Alıştırmalar (تمریتات در ادارات مربوطه) dersleri ile çeşitli disiplinler arası bilgi edinmektedir.

- Kabil Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Dersleri

Kabil Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis derslerinde *Sahîh-i Buhârî*, *Sahîh-i Müslim*, *Sünen-i Tirmizî*, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, *Kitâbu'l-Mühezzeb*, *Teysiru'l-allam Şerhu Umdetu'l-ahkâm*, *Bulûgu'l-Merâm* ve gibi önemli kaynaklar okutulmaktadır. Bu dersler, öğrencilere Hadis ilmi ve uygulamaları hakkında derinlemesine bir anlayış kazandırmayı amaçlamaktadır. Kabil Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, sunduğu zengin müfredat ve eğitim programları ile İslam ilimleri alanında yetkin bireyler yetiştirmeyi hedeflemekte, geleceğin dini liderlerini ve akademik kadrosunu hazırlamaktadır. Bu bağlamda üniversite, öğrencilere akademik ve pratik bilgi sunarak İslam toplumuna katkıda bulunacak donanımlı bireyler yetiştirmektedir.

- Kabil Üniversitesi Şeriat Fakültesi: İslami Öğretim Programında Hadis Ders İçeriği ve Önemi

Kabil Üniversitesi Şeriat Fakültesi, İslami öğretim programı çerçevesinde okutulan Hadis dersleri, öğrencilere hadisleri daha kolay ve sağlıklı bir şekilde öğretmeyi amaçlamaktadır. Hadis ilmi, İslam dininin en önemli şeriat hükümleri ve kurallarının dayanağını oluşturan Hz. Peygamber'in hadislerine dayanmaktadır. Bu bağlamda, mustalahü'l-hadis ilmi, hadislerin sahihliği, güvenilirliği, rivayet edenin durumu ve rivayetlerin kabulü gibi önemli konular, eğitim programının merkezinde yer almaktadır.

a. Hadis İlminin Önemi

- Hadis ilmi, hadislerin korunmasında en önemli araçtır.
- Hadis teriminin iyi bilinmesi, hadislerin sahihliğinin korunmasında kritik bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, bu konu üzerinde derinlemesine bir anlayış geliştirilmesi faydalıdır.
- Hadis ilmi, hadislerin sahih, zayıf, makbûl ve merdûd türlerini ayırt etmek için bir araç işlevi görmektedir.
- Hadis çeşitlerini öğretmek, hadis ilminin konusunun temel amaçlarındandır.
- Ayrıca hadis ilmi, hadislerin değerlendirilmesinde yardımcı olduğu için öğrencilerin bu alandaki bilgisi son derece mühimdir.

b. Dersin İçeriği

Hadis dersleri, Hz. Peygamber'in hadislerinin güvenilirliği ve farklı senetleri üzerine tartışmalarla başlamakta, hadislerin açıklanması ve ihtiyaçların karşılanması amacıyla çeşitli konular detaylandırılmaktadır. Metin analizi ve hadislerin tahlili, bu dersin en önemli hususlarını oluşturur. Bu bağlamda, hadis kitapları arasında en öncelikli kaynak olarak *Sünen-i Tirmizî* ele alınmaktadır. Her dönemde farklı hadis kitapları üzerinde çalışılarak tahlil ve metin-senet analizi yapılarak öğrencilere aktarım sağlanmaktadır.

c. Hadis Derslerinin Amaçları

Hadis derslerinin temel amaçları şunlardır:

1. Hz. Peygamber'in hadislerini okumayı ve ezberlemeyi doğru bir şekilde öğretmek.
2. Öğrencilerin, Hz. Peygamber'e ait hadisler hakkında farklı alanlarda bilgi sahibi olmaları ve bu hadisleri akademik tartışma konusu hâline getirebilmeleri.
3. Seçilen bölümlerde hadislerin şerhi, tahlili ve analizinin yapılması.
4. Hadis âlimlerinin hadis tahrîc yöntemlerini keşfetmek.
5. İslam şeriatı ve kurallarına göre öğrencilerin sosyal hayatlarında değişiklikler yapmalarını sağlamak.

Bu dersler, öğrencilerin hem teorik hem de pratik açıdan hadis ilmiyle donanımlı bir şekilde mezun olmalarını amaçlamaktadır. Kabil Üniversitesi Şeriat Fakültesi, bu bağlamda İslami ilimlerin derinlemesine öğrenilmesine katkıda bulunarak nitelikli din adamları yetiştirmeyi hedeflemektedir. Okutulan dersler şu şekilde sıralanabilir:

- **Birinci Sınıfta Okutulan Hadis Ders İçeriği:**

Birinci sınıfta ilk dönem *Sünen-i Tirmizî*'den ibadet hadisleri okutulmaktadır. Öncelikle kitabın müellifi ve içeriği anlatılır, daha sonra ise belirlenen bölümler okutulur. Aynı zamanda hafta içinde hadis ilmi dersi de verilmektedir. Burada okutulan kitap ise *Teysîru mustalahi'l-hadis*'tir. Birinci sınıfta okutulan hadislerde pratikte uygulanması gereken ibadet konuları namaz, abdest gibi konular ele alınırken, hadis ilmi dersinde ise usûlü'l-hadîs, hadis türleri mütevâtir, meşhûr, âhâd ve bunların çeşitleri işlenmektedir. İkinci dönemde ise yine aynı konuların devamı tedris edilmektedir.

- Birinci Dönem:

Hadis: *Sünen-i Tirmizî* (İbâdât bölümü): a) Mukaddime ve müellif tanıtımı; b) Kitâbu't-Tahâret; c) Ebvâbu Nevâkızu'l-vudû; d) Ebvâbu Vitr; e) Ebvâbu'l-'Îdeyn.

Ulûmu'l-hadîs (*Mustalahu'l-hadîs*): a) Hadis İlmi Tarihi; b) Musannefât fî İlmi'l-Hadîs; c) el-Bâbu'l-Evvel: Haber; d) Envâu'l-Haberi'l-Mütevâtir; e) Envâu'l-Haberi'l-Âhâd; f) Marifetü'l- Haberi'l-Makbûl; g) el-Hadîsü'z-Zaîf; h) el-Mürsel; i) Esbâbu'l-Vaz' fi'l-Hadîs ...

- İkinci Dönem

Hadis: *Sünen-i Tirmizî* (İbadet bölümü): a) Ebvâbu'l-Cum'a; b) Ebvâbu's-Sefer c) Ebvâbu'z-Zekât an Resûlillâh (s.a.v.); d) Ebvâbu's-Savm an Resûlillâh (s.a.v.); e) Ebvâbu'l-Hacc an Resûlillâh (s.a.v.); f) Ebvâbu'l-Cenâiz an Resûlillâh (s.a.v.).

Ulûmü'l-Hadîs (Kavâid ve'l-Âdâb): a) Bâbu's-Sânî: Ṣıfatu'r-rāwī min ḳabūli rivāyetihī ve mā yeteʿallaḳu bi-dhālika mine'l-cerḥ ve't-taʿdīl; b) Bâbu's-Sâlis: er-Rivaye ve âdâbihâ; c) Bâbu'r-Râbi': el-İsnād ve mā yeteʿallaḳu bihī.

- **İkinci Sınıfta Okutulan Hadis Ders İçeriği:**

İkinci sınıfta okutulan hadis dersinde akaid konuları ele alınarak bu konu *Sahîh-i Müslim* kitabından işlenmektedir. Ders işleme yöntemi şöyledir: Önce hadisler öğrencilere okutulur, ardından hoca bu hadislerle ilgili hem şerh kitaplarından hem kendi bilgilerinden hareketle 103 öğrenciye açıklama yapmaktadır. Yararlanılan diğer kitaplar arasında Suyutî'nin *ed-Dîbâc alâ Şerhi Müslim*, Sıddık Hasan Han'ın *es-Sirâcü'l-vehhâc*, Mâzerî'nin *el-Mu'lim bi Fevâidi Müslim* gibi şerh kitapları sayılabilir.

- Üçüncü Dönem:

Sahîh-i Müslim (el-Îmân): a) İmam Müslim'in Hayatı ve *Sahîh-i Müslim*'in tanıtımı; b) Kitâbu'l Îmân: Belirli bab içerkikleri.

- Dördüncü Dönem:

Sahîh-i Müslim: a) Kitâbu'l-Îmân; b) Kitâbu'l-İmâre; c) Kitâbu Fezâilu's-Sahâbe; d) Kitâbu'l-Fezâil; e) Kitâbu't-Tevbe.

- **Üçüncü Sınıfta Okutulan Hadis Ders İçeriği:**

Üçüncü sınıfın birinci ve ikinci döneminde de *Sahîh-i Buhârî* ders kitabı olarak okutulmaktadır. Hadislerin daha iyi anlaşılması için farklı kaynak olarak Buhârî'nîn şerhlerinden de ders esnasında konuyu daha iyi anlamak için yararlanılmaktadır. Bunlardan öne çıkanları şunlardır: İbn Battal, *Şerhu İbn Battâl alâ Sahîhi'l-Buhârî*; el-Ensarî (ö. 926/1520), *Tuhfetu'l-bârî bi-Şerhi'l-Buhârî*; Hattâbî (ö.388/998),

A'lâmu'l-hadîs fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî; İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* ve diğerleri.

- Beşinci Dönem:

Sahîh-i Buhârî: a) Mukaddime; b) Kitâbu'l-Vahy; c) Kitâbu'l-İlim; d) Kitâbu'l-Mezâlim vel'-Gasb; e) Kitâbu'ş-Şurût; f) Kitâbu Bed'i'l-Halk; g) Kitâbu'l-Mürted; h) Kitâbu'l-İtisâm bi'l-Kitâbi ve's-Sünne.

- Altıncı Dönem:

Sahîh-i Buhârî: a) Kitâbu'l-Hususat; b- Kitâbu's-Sulh; c) Kitâbu'l-Fiten.

Ulûmu'l-Hadîs (Usûlu't-Tahric ve Dirâsetü'l-Esânîd): a) Turuku't-Tahrîc; b) Dirâsetu'l-Esânîd; c) el-Musannefât fi'l-Cerh ve't-Tahrîc.

- **Dördüncü Sınıfta Okutulan Hadis Ders İçeriği:**

Dördüncü sınıfta okutulan hadis kitapları Ebû Dâvûd'un *Sünen*'i başta olmak üzere şunlardır. Sindî (ö. 1138/1726), *Fethu'l-Vedûd alâ Sünen-i Ebî Dâvûd*; Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd Şerhi Ebî Dâvûd*. Hadis usulü ile ilgili Ebû Şehbe'nin *ed-Difâ' 'ani's-Sünne* kitabından belli bölümler seçilerek işlenmektedir.

- Yedinci Dönem:

Sünen-i Ebî Dâvûd: a) Kitâbu'l-Îmân; b) Kitâbu'l-Kazâ; c) Ebvâbu'ş-Şehâdet.

- Sekizinci Dönem:

Sünen-i Ebî Dâvûd: a) Kitâbu'l-Hudûd.

- **Kabil Üniversitesi Şeriat Fakültesi'nin "Fıkıh ve Kanun" Programında okutulan hadis dersleri şöyledir:**

Birinci Sınıf: *Teysîru'l-Allâm Şerhu Umdeti'l-Ahkâm* (Ehâdîsu'l-Ahkâm): a) Mukaddime; b) Kitâbu't-Tahâret; c) Kitâbu's-Salât; d) Kitâbu'l-Cenâiz.

İkinci Sınıf: *Teysîru'l-Allâm Şerhu Umdeti'l-Ahkâm* (Ehâdîsu'l-Ahkâm): a) Kitâbu'z-Zekât; b) Kitâbu'l-Hacc; c) Kitâbu's-Sıyâm.

Üçüncü Sınıf: *Sübülü's-Selâm* (*Ehâdîsu'l-Ahkâm*): a) Ebvābu'l-Ḳarḍ ve'r-Rehin; b) Bâbu't-Teflîs ve'l-Hacer; c) Babu's-Sulh; d) Ebvâbu'l-İkrâr; e) Ebvâbu'ş-Şifa.

Dördüncü Sınıf: *Sübülü's-Selâm* (*Ehâdîsu'l-Ahkâm*): a) Kitâbu'l-Hudûd.

- **Şeriat Fakültelerinde "Tefsir ve Hadis" Programı'nda Yapılan Bazı Yüksek Lisans Tezleri**

Afganistan'da yüksek lisans programlarının açılması oldukça yeni bir gelişmedir. Ülkede gerçekleştirilen yüksek lisans programlarının sayısı oldukça sınırlı olup

tamamlanan tezlere erişim de son derece zordur. Eğitim sistemi, diğer ülkelerle kıyaslandığında geride kalmıştır ve Türkiye'deki gibi herkese açık bir "Ulusal Tez Merkezi" benzeri bir sistem mevcut değildir. Bu nedenle, yalnızca erişebildiğimiz tezleri burada paylaşmakla yetineceğiz.

- Abdulaziz, *I'tidal ve Miyaneravi der Partu Kur'an ve Hadis-i Nebevi*, Kabil Üniversitesi: 1395.

Orijinali: اعتدال و میانروی در پرتو قرآن و حدیث نبوی، دانشگاه کابل: ۱۳۹۵

- Ghulam Server, *Esbab-i Magfiret der Partu Kur'an ve Hadis*, Kabil Üniversitesi: 1396.

Orijinali: اسباب مغفرت در پرتو قرآن و حدیث، دانشگاه کابل: ۱۳۹۶

- Laila, *Ibn Hibban Bustî ve hidemat-i ve-i der Hadis*, Salam Üniversitesi: 1396.

Orijinali: ابن حبان بستی و خدمات وی در حدیث، دانشگاه سلام: ۱۳۹۶

- Muhammed Daud, *Kissa-i Zulkarnayin der Roshni Kur'an ve Hadis*, Salam Üniversitesi: Dawam 1397.

Orijinali: قصه ذوالقرنین در روشنی قرآن و حدیث، دانشگاه سلام:۱۳۹۷

- Muhammed Aga, *Sunnat ve Müsteşrikin*, Kabil Üniversitesi: 1396.

Originalı : سنت و مستشرقین، دانشگاه کابل: ۱۳۹۶

- Muhammed Zaman, *Nesih der Sünnet*, Kabil Üniversitesi: 1396.

Orijinali: نسخ در سنت، دانشگاه کابل: ۱۳۹۶

- Muhammed Nesim, *Bid'et der Partu-î Kur'an ve Sünnet*, Kabil Üniversitesi: 1395.

Orijinali: بدعت در پرتو قرآن و سنت، دانشگاه کابل: ۱۳۹۵

- Meymuna, *Berresi Sehri ve Cadû der Partu-î Kur'an ve Sünnet*, Salam Üniversitesi: 1396.

Orijinali: بررسی سحر و جادو در پرتو قرآن و سنت، دانشگاه سلام: ۱۳۹۶

- Şarafettin: *Pe Sahih el-Buhârî av Muslim ki d dem av seher arvand Ahadis av Ahkam*, Salam Üniversitesi: 1397.

Orijinali: په صحیح البخاری او مسلم کې د دم او سحر اړوند احادیث او احکام

- Nuriye: *Ahlak-i İnfiradi ve ictima'i der ruşnai Ahsadis sahihe*, Salam Üniversitesi: 1395.

Orijinali: اخلاق انفرادی و اجتماعی در روشني احادیث صحیحه

- Abdulmüsevir: *Ahadis mevzu'i ve Âsarî an der camia-,i Afgani*, Kabil Üniversitesi: 1395.

Orijinali: احادیث موضوعی و آثار آن در جامعه افغانی

- Muhammed Velid: *De seher hakmüy-i de Kur'an-ı Karim av Nebevi Ahadisu pe rena ki*, Kabil Üniversitesi: 1395.

Orijinali: د سحر حقیقت او حکم يې در قرآن کریم او نبوی احادیثو په رڼا کې

- Cemalttın: *Tahkık ve Tahric ve Âsar-î Tefsir-i Medarikû'l-Tenzil İmam Nesefi- Sûra ha-i Fatiha ve Bakara*, Kabil Üniversitesi: 1395

Orijinali: ةتحقیق و تخریج احادیث و آثار تفسیر مدارک التنزیل امام نسفی – سوره های فاتحه و بقر

- Abdulvahhab: *Tahriç Ahadis-i Nuru'l-Envar*, Kabil Üniversitesi: 1396.

Orijinali: تخریج احادیث نور الانوار

- Muhammed Naim: *Milmestya de kuran av Nevbevi Ahadisu pe rena ki*, Kabil Üniversitesi:1396

Orijinali: میلمستیا د قرآن او نبوی احادیثو په رڼا کې

- Feridullah: *Pe Afgna-i tolane ki de Cinazı av melî Alvendu de Snüünet pe Renaki*, Salam Üniversitesi: 1397.

Orijinali: په افغانی ټولنه کې د جنازې او مړي اړوند دودونه د سنتو په رڼا کې

Sonuç

Afganistan'daki dini okulların ve hadis eğitimi veren kurumların mevcut durumu, köklü tarihsel geçmişlerine rağmen modern ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kalmaktadır. İslam'ın bu coğrafyaya intikalinden itibaren sahabe tarafından temelleri atılan dinî eğitim, Afgan toplumu nezdinde daima büyük bir ehemmiyet taşımış; toplumun bu kurumlara desteği de süreklilik arz etmiştir. Bununla birlikte, hadis ilmi de dâhil olmak üzere söz konusu okullarda okutulan müfredatın gözden geçirilmesi ve çağdaş akademi ile toplumsal gereksinimlere cevap verebilecek nitelikte yeniden yapılandırılması elzemdir. Son dönemde geliştirilen müfredat projeleri kısmen olumlu sonuçlar vermiş olsa da kapsamlı ve sistematik

bir reform ihtiyacı açıkça kendini hissettirmektedir. Hadis eğitiminin de verildiği Afganistan'daki dini okulların genel eğitim kalitesi, uluslararası standartların gerisinde kalmaya devam etmektedir. Kamuya ve özel sektöre ait kurumlar arasında bazı farklılıklar bulunsa da hem eğitim seviyesi hem de öğretim metodolojisi tatmin edici düzeyde değildir. Özellikle hadis ilmi öğretiminde metodolojik açıdan köklü bir revizyona ihtiyaç duyulmaktadır. Ahlak eğitimindeki yetersizlikler, öğrencilerin teorik bilgi düzeyinde kalıp pratik uygulama noktasında zafiyet göstermelerine yol açmaktadır. Bu durum, ahlaki değerlerin ve hadis birikiminin toplumsal hayata aktarımı noktasında ciddi bir engel teşkil etmektedir. Ayrıca, dinî eğitim kurumlarında gözlemlenen disiplin ve düzen eksikliği, mezunların İslam'ın temel prensiplerini layıkıyla temsil etme kapasitelerini sınırlandırmaktadır. Gerek hadis ilmi eğitiminde gerekse genel dinî eğitimde tespit edilen bu açıkların giderilmesi, kurumsal yapılanmanın yeniden ele alınmasını ve modern pedagojik yaklaşımlarla desteklenmesini zorunlu kılmaktadır. Bahsi geçen reformlar, dinî eğitim kurumlarının hem daha etkin hem de toplumsal taleplere cevap verebilecek esneklikte yapılandırılması bakımından hayati önem taşımaktadır.

Kaynakça

Afganistan. "Vezaret-i Maarif" (Milli Eğitim Bakanlığı) *Ders Müfredatı*. Kabil, 2019.

Alpkıray, Abdulcelil. "Son Dönem Afganistan Medreselerinde Hadis Eğitimi: Belh Örneği". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/2 (Temmuz 2022), 676-703.

Amaç, Aziz Muhammed. *Tarihçey-i Muhtesr-i Talim ve Terbiye-i Afganistan*. Mecelle-i İrfan, no. II. (1991).

Asgarî, Muhammed Cavad. *T'alîm ve Terbiye der Afganistan*. Camiye-i Ulum-ı İslami, 2011.

Azrâk, Muhammed Yusuf. *Kanun-i Ulum-i Sakafat-i İslamî dar Afganistan*. Kabil: Merkezi Tahkikâtî İslamî, 1991.

Devletabadî, Beşir Ahmet. *Şinasnamey-i Afganistan*. Kum: Şehid Kitapçılık, 1992.

Dürr, Andreas. "Enjoining Good and Forbidding Evil-Islamic Education and Local Traditions in Afghanistan". *ASIEN* 138 (Januar 2016), 89-108.

Emirî, Abdulhak. *Tahvilat-i İktisadi dar Afganistan*. Kabil: y.y., 2004.

Endişmend, M. Ekrem. *Maarif-i Asri Afganistan*. Kabil: İntişarati Meyvend, 2013.

Ferheng, Muhammed Sıdık. *Afganistan der Penç Karn-i Ahîr*. 2 Cilt. Kabil: Çap-ı İrfan, 2. Basım, 2002.

Feyman, Selim Abid. *Medrese-i İmam Ebu Hanife ve Hatırat-ı Feramuş Naşudeni*. Germenî: Merkezi Ferheng Haklara, 2018.

Furkani, Mehterhan. "Günümüz Afganistan'ında Fıkıh Öğretimi". *Mütefekkir* 3/5 (Haziran 2016), 157-175. https://doi.org/10.30523/mutefekkir.245568.

Gubar, Mir Gulam Ahmad. *Afganistan der Mesir-i Tarih*. 2 Cilt. Kabil: Çaphane-i Nehzet, 1996.

Habîbî, Abdulhay. *Tarih-i Afganistan ba'd İslam*. 2 Cilt. Tahran: Dünya Kitapevi, 1988.

Habibi, Abdülhay. *Tarihi Muhteser-i Afganistan*. Tab'-ı Pencum: Peşavur Ancumen-i Nashrati Daniş.

Heyet. *Güne Şinasi Cerîyanha-ı Dini*. Haret: Afganistan Araştırma Enstitüsü, 2015.

Kamgâr, Cemilu'r-Rahman. *Maarif-i Afganistan*. Kabil: İntişarat-i Meyvend, 2008.

Karimi, Abdulkarim, *Afganistan'da Hadis Eğitim ve Öğretim Geleneği*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Malik, Jamal. "Salafizing Hanafiyya? Madrasa Teachers in Afghanistan, State Actors, and Salafis". *The Review of Faith & International Affairs* 21/3 (15 Aug 2023), 69-85.

Misbahullah, Abdülbakî. *D. Hamid Karzai pe vakmeni kî pe Afganistan kî de şuvanzî av roznî behîr*. Pişavur: Bahş-ı Neşirati İdare-i İlmi Ferhengi Dâlâln, 1378.

Misbahullah, Abdulbaki. *Vakıu'l-Medaris ed-Diniyye el-Ehliyyeti fi Pakistan*. Riyad: Merkez el-Melik Faysal li'l-Buhus ve'd-Dirasat el-İslamiyye, 2007.

Müceddedî, Fazîl Gânî. *Afganistan der Ahd-ı Âlî Hazret Amanullah Han*. Kaliforniya: y.y., 1997.

Popal, Karim. *Seyri Maarif der Afganistan*. b.y.: y.y., 2013.

Rîştîya, Seyyid Kasım. *Afganistan der karn-i nozdah*. Kabil: İntişarat ve Matbaa-i Meyvend, 6. Basım, 1389.

Sirat, Abdul Satar. "Sharia and Islamic Education in Modern Afghanistan". *Middle East Journal* 23/2 (Spring 1969), 217-219.

Sulaimanqul, Abdul Naim. *Afganistan'da Hadis Öğretimi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Tariq, Mohammed Osman. *Religious Institution Building in Afghanistan: An Exploration*. Oslo: Peace Research Institute Oslo (PRIO), 2011.

Yükseköğretim Başkanlığı, "Üniversite Listesi". *Vezaret-i Tahsilat-i Âlî*, 2016.

Zahir, Payenda Muhammad, Ali, Yusuf. *Da Afghanistan da Marif Tarih*. Kabil: Maarif Bakanlığı Telif ve Tercüme Müdürlüğü, 2004.

Züheyr, Payende Muhammed. *Tarih-i Maarif Afganistan*. Kabil: Vezaret-i Maarif, 1960.